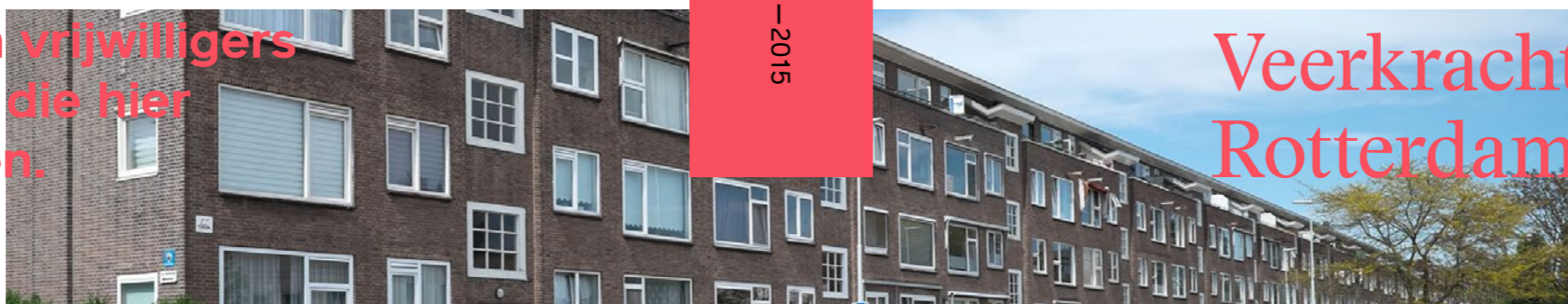

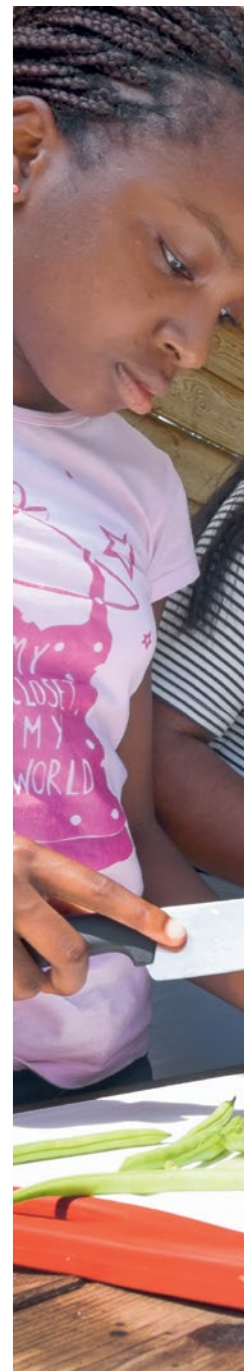
Carnisse gaat krachtig om met haar onzekerheid. Vier jaar lang zette het project Veerkracht Carnisse in op het verduurzamen van deze Rotterdamse wijk. Daarin vormden vier plekken de spil. Maak kennis met de trotse bewoners, de betrokken vrijwilligers en de bevlogen partijen die hier dagelijks te vinden waren.

CARNISSE
VEERKRACHT IN EEN ROTTERDAMSE WIJK
2011 — 2015

Veerkracht in een Rotterdamse wijk

Lessen in
doendenken

Frontlinie achter
de façades

De tuin geeft
en ontvangt

Eigenwijs
wijkcentrum

Veerkracht Carnisse is een innovatie-
traject in de Rotterdamse wijk Carnisse
waarbij Bureau Frontlijn, Creatief
Beheer, Rotterdam Vakmanstad en
DRIFT van 2011 tot 2015 samenwerken
aan een kindvriendelijker, groener en
socialer Carnisse.
www.veerkrachtcarnisse.nl

Dit magazine is een journalistieke
weerslag van Veerkracht Carnisse,
gemaakt onder leiding van Vers Beton.

TEKSTEN

Dore van Duivenbode
Frank van Steenberg
Jenny de Nobel
Kim Hoefnagels
Ties Joosten
Vincent Cardinaal

COLUMNS

King Chan
Gilbert van Drunen
Suna Floret
Stephen Overduin

FOTOGRAFIE

Frank Hanswijk

ILLUSTRATIES

Rachel Sender

EINDREDACTIE

Margot Smolenaars

HOOFDREDACTIE

Ties Joosten

GRAFISCH ONTWERP

Team Thursday

DRUKWERK

NPN Drukkers

OPLAGE

700

Najaar 2015

Veerkracht in Carnisse

Frank van Steenberg

Projectleider Veerkracht Carnisse

In 2011 nam ik als onderzoeker mijn eerste interviews af in de Rotterdamse wijk Carnisse. Dat voelde onwennig. Naast dat ik netjes mijn vragen stelde, werd ik zelf ook flink aan de tand gevoeld. Want wat kwam ik hier in vredesnaam doen? Er werd me duidelijk gemaakt dat ik de zoveelste persoon was die werd losgelaten in Carnisse. Klaarblijkelijk paste ik in een traditie van projecten en professionals die elkaar in rap tempo afwisselden. Ook bleek er op dat moment een turbulente situatie te zijn in Carnisse door recente bezuinigingen, reorganisaties en ontslagen. Veel plekken en functies stonden onder druk, wat een sterke mate van onzekerheid in de hand werkte. Tel daar nog een ingebouwd afweermechanisme tegen het stigma van ‘achterstandswijk’ (of een vergelijkbare term) bij op en de wantrouwende sfeer was compleet.

In deze context startten we met Veerkracht Carnisse een ambitieus traject. Op integrale wijze wilden we een vernieuwingsimpuls leveren aan de wijk en haar bewoners, in het bijzonder aan de kinderen die hier opgroeien (p.56). De afgelopen vier jaar is ingezet op interventies in de velden Thuis, School, Buiten en de Wijk, die juist in een tijd van bezuinigingen en reorganisaties weerklank konden vinden. In zo’n turbulente tijd als de huidige is het interessant om te kijken hoe veerkrachtig Carnisse is ten opzichte van een sterk veranderend landschap, of en hoe wij daar een bijdrage aan hebben kunnen leveren.

Dit alles komt samen op vier plekken in Carnisse waar wij ons de afgelopen vier jaar tegenaan hebben bemoeid. Al deze plekken stonden onder druk: het wijkcentrum Hart voor Carnisse (toen nog:

Arend & Zeemeeuw) ging eind 2011 sluiten, de educatieve tuin sloot eind 2012, de Elisabeth-school werd in 2011 door de onderwijsinspectie voor het tweede jaar op rij als 'zeer zwak' geïndiceerd en mevrouw Lima en haar gezin werden in 2014 uit huis gezet. Dit magazine wil de veerkracht van deze plekken inzichtelijk maken. Hierin staan de mensen centraal die deze plekken hebben getransformeerd, zoals Bas Blummel en Lous Paaijens, Nadina Lima, Jennifer Lopez, Annelies Groen, Mirjam Murre en Marlies Gerritsma.

Deze publicatie wil recht doen aan de veerkracht van Carnisse. Er is dan ook niet gekozen voor een promotiemagazine van het project Veerkracht, maar voor een uitgave over Carnisse, waarin ook plaats is voor reflecties van mensen die er wonen. Zoals de bijdrage van Gilbert van Drunen die een kritische blik presenteert op alle bemoeienis met Carnisse van buitenaf. Die staat symbool voor de vechtersmentaliteit en argwaan die we veelal zijn tegengekomen. Deze insteek wordt echter vaak gekoppeld aan een vurig pleidooi van trots en kracht. Dit is zichtbaar aanwezig in de bijdrages van Stephen Overduin en Suna Floret

waarin haarfijn wordt beschreven dat mensen die in Carnisse wonen trots zijn op hun wijk, om elkaar geven en zich hier thuis en veilig voelen.

Waar staan we nu in 2015? Het schrijnende feit doet zich voor dat de plekken en mensen uit dit magazine inmiddels weer – of nog steeds – onder druk staan. Ook al hebben zij zich opnieuw uitgevonden, het leven in Carnisse blijft een onzeker bestaan. Zo wordt de Carnissetuin die is opgebouwd tussen 2013 en 2015 bedreigd door sloop om op die manier plaats te maken voor gebouwen en parkeerplaatsen. Dit alles maakt de noodzaak voor een kritische houding ten opzichte van de bestaande orde en alle bemoeienis van buitenaf nog urgenter. Binnen Veerkracht hebben we deze houding gekoppeld aan daadkracht en reflectie op ons handelen of, zoals Henk Oosterling het noemt: doendenken. Zolang mensen in Carnisse hun argwaan, trots en kritiek productief blijven maken, heb ik er alle vertrouwen in dat men zich in Carnisse niet van de wijs laat brengen door huidige en toekomstige veranderingen. Want: Carnisse is veerkrachtig.

Inhoudsopgave

8	SCHOOL Doendenkers hebben de toekomst	17	Carnisse volgens Suna Floret
20	THUIS Uit de houdgreep van stress en schaarste	27	Carnisse volgens Stephen Overduin
30	BUITEN De tuin in het hart	39	Carnisse volgens King Chan
42	WIJK Revolutie op buurt- niveau	51	Carnisse volgens Gilbert van Drunen
54	Carnisse in cijfers	56	De waarde van inte- grale wijkontwikkeling

Doen- denkers

hebben

de toekomst 8

Tekst Kim Hoefnagels

Aikido, Carnissetuin en filosofie. Met deze drietrapsraket leren scholieren van de Elisabethschool hun eigen lichaam, hart en hoofd beter kennen. Dat helpt niet alleen de leerlingen, maar ook de school. Want sinds Vakmanstad en de schooldirectie de handen ineen sloegen, zijn de leerlingen niet de enigen die een emancipatieproces doormaakten.

De Elisabethschool ligt in een rustige straat aan de zuidrand van Carnisse. Te midden van de bakstenen portiekwoningen en aanleunwoningen met plat dak, oogt het gebouw als een buitenbeentje: het vrijstaande complex heeft drie puntaken, een houten uitbouw en wordt gescheiden van de straat door een grijs betegeld plein, een hek en een rijtje bomen. Het Zuiderpark vormt de fraaie groene achtertuin van de school, die hier al sinds 1954 is gevestigd.

Het is een zonnige vrijdag in mei, half drie 's middags. Bij het hek staat een klein gezelschap ouders te wachten. De zoemer klinkt: de schooldag zit erop. Terwijl de meeste leerlingen van de Elisabethschool uitgelaten het schoolplein op stormen, verzamelt groep 7 zich in de lerarenkamer voor de kook- en ecosofieles van juf Marcia en juf Emma. De meerderheid van de kinderen is zichtbaar opgetogen. Een handvol meldt zich met frisse tegenzin. Zij zouden liever voetballen, tv kijken of gamen in plaats van nog eens twee uur naar de juf te moeten luisteren.

Uit de grond

Gelukkig voor hen hoeven ze niet al die tijd in een lokaal stil te zitten. "Vandaag geven we buiten les, op een plek waar de kinderen met eigen ogen kunnen zien en ervaren waar hun eten vandaan komt", vertelt Marcia Jansen. Ze is van huis uit kok en voedingsdeskundige in opleiding en geeft sinds het begin van het schooljaar kook- en smaakles aan groep 7 en 8. "De school heeft net een prachtige nieuwe keuken, maar met dit mooie weer nemen we ze liever mee naar de Carnissetuin, 500 meter verderop. Daar groeit en bloeit van alles: groenten, kruiden, fruit. Het is de perfecte plek om kinderen te leren dat veel van ons voedsel uit de grond komt en dat die goed verzorgd dient worden om ervan te kunnen eten."

Onder toezien van de twee juffen, hulpkok Lionel en hulpmoeder Nancy begeeft de groep zich met een kar vol boodschappen naar de tuin. Daar aangekomen stort een deel van kinderen zich op de bereiding van bami. Emma van de Wouw neemt de andere helft onder haar hoede. Zij is docent ecosofie en

onderwijst een combinatie van filosofie, ecologie en wereldoriëntatie. “Waar komt bami vandaan?”, vraagt ze. De kinderen kijken vragend. Het komt oorspronkelijk uit Azië, zegt ze dan. “Thailand? China? Indonesië?” Volgens juf Emma hebben ze allemaal gelijk. “Het is een Chinees ingrediënt, maar het komt ook veel voor in de Thaise, Indonésische, Maleisische en Surinaamse keuken. En wisten jullie dat je bami ook in de snackbar kunt bestellen? Dan zit er een krokant korstje omheen en heet het bamischijf. Maar die is lang niet zo gezond en lekker als de bami die jullie gaan maken.”

Ecosociale drietrapsraket

De kook- en ecosofieles maken deel uit van het naschoolse lesprogramma Vakmanstad, een initiatief van de Rotterdamse filosoof Henk Oosterling. Behalve koken en ecosofie leren de kinderen van de Elisabethschool een tuin te onderhouden en krijgen ze les in aikido, een Japanse zelfverdedigingssport. Volgens Oosterling vormen de lessen samen een 'ecosociale cirkel': “Sporten maakt hongerig. Als je honger hebt, wil je eten. Wij leren kinderen om niet achteloos van alles naar binnen te werken, maar om na te denken over waar hun eten vandaan komt en hoe ze het kunnen klaarmaken. Vervolgens reflecteren we door middel van filosofie en komen de kinderen erachter dat niet overal een pasklaar antwoord op is.”

Tijdens alle lessen werken de kinderen aan hun fysieke, sociale en mentale conditie, zegt de filosoof. “Bij aikido draait het om de kracht van de ander. In plaats van meteen de aanval in te zetten, leren kinderen om zich in te houden en in te spelen op wat de ander doet. Ze werken aan hun eigenwaarde, met respect voor de ander. Dankzij de kooklessen leren de kinderen wat gezond eten is. Want dat kennen ze veelal niet. Ontbijt hebben veel leerlingen niet gehad, maar tussendoor wordt wel uitgebreid gesnoept – met zwaarlijvigheid en gebrek aan concentratie als gevolg. In de Carnissetuin doen de kinderen ervaring op met de herkomst van voedsel. Ze zaaien en onderhouden gewassen, om ze vervolgens te oogsten. Tijdens filosofie leren ze kritisch

na te denken en te argumenteren in plaats van te reageren via het korte lontje van emotie.” Doel van de lessen is om de kinderen weerbaar te maken en om ze interesse te laten ontwikkelen in zichzelf, de ander en de wereld. “We willen de passief-consumerende houding van kinderen omzetten in een actief-producerende. En we willen dat ze gaan nadenken over waarom ze bepaalde dingen doen. Dus op de vraag ‘waarom doe je dat?’ horen wij niet meer ‘nou ja, gewoon’. Of ‘weet ik niet’. Dat zijn onacceptabele antwoorden.”

Aanvankelijk richtte Vakmanstad zich vooral op de wijk Bloemhof en de gelijknamige basisschool. In 2011 werd het lesprogramma van Vakmanstad ook uitgerold op drie basisscholen in Carnisse, als onderdeel van het innovatieproject Veerkracht Carnisse dat door de gemeente Rotterdam werd gefinancierd. Van de drie scholen toonde alleen de Elisabeth-

Wij leren kinderen om niet achteloos van alles naar binnen te werken, maar na te denken over waar hun eten vandaan komt

school zich bereid om de lessen structureel in te bedden en met behulp van eigen financiële middelen een doorstart te maken in 2015-2016. Toeval of niet, in de beginperiode moest juist op deze school de grootste slag worden geslagen. De Elisabethschool had in 2011 het stempel ‘zeer zwak’ gekregen van de onderwijsinspectie. Niet alleen de resultaten van leerlingen waren onder de maat, ook de prestaties van de leerkrachten en het alledaagse gedrag van sommige kinderen konden beter.

In de zomer van 2011, stelde het schoolbestuur Lous Paijens aan als directeur. Samen met zittend directeur Bas Blummel begonnen ze aan een turbulent jaar van reorganiseren. De helft van de leerkrachten vertrok na een schifting op basis van kwaliteit. Anderen kregen didactische coaching of ‘co-teaching’. Nu vormen de docenten een toegewijd team van jonge, enthousiaste leerkrachten. Een deel van hen

Lous Paijens en Bas Blummel

komt uit Carnisse, anderen wonen elders in de stad. Wat ze gemeen hebben, is dat ze met veel plezier de uitdagingen van lesgeven 'op Zuid' aangaan, zegt Paijens. "Want in het onderwijs is elke dag anders. Hier geldt dat dubbel en dwars."

Zeven schoolnormen

Paijens en Blummel – allebei in spijkerbroek en op makkelijke schoenen – zitten in hun kantoor op de eerste verdieping met een groot raam dat uitzicht biedt op het speelplein achter de school. "Met het nieuwe team hebben we een visie geformuleerd en van daaruit zijn we razendsnel gaan bouwen", vat Paijens het eerste jaar van de reorganisatie samen. "Om onze doelen helder te communiceren, zowel naar de kinderen, naar de ouders en naar elkaar, hebben we deze samengevat in zeven schoolnormen, zoals 'We zijn altijd op zoek naar elkaars talenten' en 'We praten duidelijk, rustig en laten elkaar uitspreken'. Het hele lijstje is overal in de school te vinden."

Naast het opstellen van duidelijke gedragsregels hebben de schooldirecteuren de eerste jaren vol ingezet op leerkrachtvaardigheid. Want, zo is hun stellige overtuiging, een cultuurverandering valt of staat met de mensen die voor de klas staan. "Toen ik hier 7,5 jaar geleden begon, stond de school er ook al vrij beroerd voor", blikt Blummel terug. "Met de vorige directeur ben ik op een soortgelijke manier gaan bouwen, maar dat baatte niet. Achteraf gezien was het team er niet klaar voor. Het besef was er wel, maar niet de *knowhow* om het écht anders aan te pakken." En dus zorgden Paijens en Blummel bij het tweede 'verbetertraject' voor toepasselijke literatuur, ze regelden een didactische coach en koppelden collega's, die iets van elkaar konden leren, aan elkaar.

Terwijl de schooldirecteuren alle zeilen moesten bijzetten om de schoolresultaten weer op peil te brengen, startte het vierjarige project Veerkracht Carnisse. De initiatiefnemers, waaronder Stichting Rotterdam Vakmanstad, zagen een belangrijke rol weggelegd voor alle basisscholen in de wijk. In hun ogen waren dat belangrijke ontmoetingsplekken voor buurtbewoners waar koppelingen tussen kinderen, ouders en hun

leefwerelden konden worden gemaakt. Paijens en Blummel hadden wel oren naar de plannen van Veerkracht en Vakmanstad, maar reageerden in eerste instantie terughoudend. Ze wilden eerst de boel intern op orde hebben, voordat ze met een externe partij in zee zouden gaan. "Je moest eens weten hoeveel mensen er op je afkomen als je net het stempel 'zeer zwak' hebt gekregen", vertelt Paijens. "Veelal commerciële partijen, die zich professionaliseren in het helpen van scholen om zoveel mogelijk subsidie op te strijken. We wilden zorgvuldig te werk gaan en geen overhaaste beslissingen nemen, juist vanwege onze benarde situatie."

De eerste, voorzichtige stap was vergroening van het schoolplein en een samenwerkingsproject met Frontlijn om gezinnen te ondersteunen met pedagogische en administratieve coaching. Verder kozen Paijens en Blummel in het schooljaar 2011-2012 voor incidentele aikido- en tuinlessen en begonnen ze op advies van Oosterling met zogeheten 'huiswerkklassen' waarin leerlingen van groep 5 tot en met 8 anderhalf uur per week ondersteuning kregen bij met name begrijpend lezen en rekenen. De schooldirecteuren zagen vooruitgang. Leerlingen bloeiden op. Af en toe werd er nog wel geknokt en gepest, maar bij aikido leerden ze om respect te hebben voor de ander en bij filosofie om te strijden met woorden – met minder opstootjes tot gevolg.

Kinderen zijn de sleutel

In schooljaar 2015-2016 gaan de lessen aikido-, kook-, ecosofie- en tuinlessen structureel deel uitmaken van het reguliere onderwijscurriculum: alle leerlingen van groep drie tot en met groep acht krijgen wekelijks vier uur les van Vakmanstad. Dat betekent dat de lessen niet meer na schooltijd worden gegeven, maar bijvoorbeeld ook om half negen 's ochtends, bij de start van de schooldag. Volgens Oosterling is dit een grote stap vooruit. "Eerst werd Vakmanstad door veel ouders, kinderen en sommige leerkrachten gezien als een veredelde naschoolse opvang. Door de lessen te integreren in het curriculum geven we een duidelijk signaal af: dit is een

serieuze zaak!" Want de kinderen beseffen het zelf uiteraard niet, maar zij zijn de sleutel tot het doorbreken van de problematiek in de wijk, aldus de filosoof. "Zij zijn de toekomst. Zij kunnen de verantwoordelijkheid terugbrengen in een samenleving die alleen nog maar denkt in termen van grenzeloze consumptie en ongefundeerde ambitie. Wij brengen leerlingen terug naar de schaal waarop ze weer verantwoordelijk willen en kunnen zijn voor wat ze doen."

Een volgende stap is dat de leerkrachten van de school de eerste tien minuten bij de lessen van Vakmanstad aanwezig zijn, zodat het schoolprogramma en dat van Vakmanstad vloeiend in elkaar overlopen. Oosterling: "Nu heerst het idee dat wij een externe partij zijn, waar alleen de kinderen mee van doen hebben. Maar juist door samen te werken, bruggen te slaan tussen het onderwijscurriculum en onze ecosociale lessen, kunnen we meer voor die kids betekenen."

Als aan de kinderen wordt gevraagd wat ze het leukst vinden aan de les, dan is het meest gehoorde antwoord: "Dat het buiten is"

Bovendien kan het geen kwaad om de leerkrachten zelf een lesje filosofie mee te geven, al was het alleen maar om erachter te komen dat ook zij in een leerproces zitten en hun kennis en vaardigheden blijven ontwikkelen. De onderwijsraad noemt dat 'een leven lang leren', wij noemen dat mentale duurzaamheid."

Boven verwachting

Met het schooljaar 2015-2016 voor de deur, ligt de Elisabethschool weer op koers. De school heeft het stempel 'groen' gekregen van de onderwijsinspectie, de kinderen dansen niet meer op tafel, er wordt minder gevochten en op de Citotoetsen scoren de leerlingen beter. De schoolresultaten liggen zelfs boven het landelijk gemiddelde, en dat is voor een school waarvan een groot deel van de leerlingpopulatie kampt met een taalachterstand boven verwachting.

Of ze dat resultaat ook zonder Vakmanstad zouden hebben gehaald? Hoogstwaarschijnlijk wel, denken Paijens en Blummel, maar dat neemt niet weg dat het lesprogramma een verrijking is voor de leerlingen. "Door Vakmanstad doen de kinderen nieuwe ervaringen op en ontmoeten ze mensen die ze anders niet hadden ontmoet. Ze komen in aanraking met sport, ecologie, techniek: allemaal dingen die ze niet of nauwelijks meekrijgen van thuis. Veel kinderen komen uit gezinnen waar geen geld is voor dat soort extra's."

Ondanks dat het verband onmogelijk in cijfers is aan te tonen, zijn de schooldirecteuren ervan overtuigd dat de kook-, ecosofie-, aikido- en tuinlessen een positieve invloed hebben op de schoolresultaten. "Vakmanstad zal best een aantal punten bijdragen aan de Citoscores, maar hoe en hoeveel precies vinden we niet belangrijk", zegt Blummel. "Uiteindelijk is de school verantwoordelijk voor de ontwikkeling van de basisvaardigheden, zoals taal, lezen en rekenen, en voor een soepele overstap naar een zo hoog mogelijk niveau van voortgezet onderwijs. Voor ons is de belangrijkste meerwaarde van Vakmanstad dat ze ons de mogelijkheid bieden om het reguliere onderwijsprogramma te verrijken, terwijl de leerkrachten zich richten op een goede voorbereiding van de lessen en het bijhouden van de administratie."

Op koers blijven

In de toekomst willen de schooldirecteuren vasthouden wat ze in de afgelopen vier jaar hebben bereikt en hun programma verder perfectioneren. "We zijn ambitieus en blijven schaven aan de kleinste details", vertelt Paijens. "Ook willen we onszelf blijven vernieuwen, maar het allerbelangrijkste is dat we op koers blijven." Dankzij het nieuwe onderwijsbeleid 2015-2018 van de gemeente Rotterdam lijkt het succesverhaal voor de komende drie jaar zeker gesteld. De Elisabethschool ontvangt geld van de gemeente om leertijd uitbreiding te realiseren. Dat betekent dat kinderen dagelijks langer op school blijven. In die uren krijgen ze les van Vakmanstad en maken ze uitstapjes naar bedrijven, zoals de Rotterdamse haven.

Henk Oosterling

Tijd om achterover te leunen is er echter niet. “De staatssecretaris van Onderwijs heeft onlangs bekend gemaakt dat hij 20 miljoen euro wil bezuinigen op de subsidie voor het wegwerken van achterstanden bij kinderen in de grote steden. Als dat doorgaat, valt ons plan alsnog als een kaartenhuis in elkaar. We willen graag verder met Vakmanstad, maar zonder extra geld van de gemeente wordt het lastig.”

Zaak is nu om de ogen op de bal te houden en niet gebukt te gaan onder de mogelijke bezuinigingen, vinden Paijens en Blummel. Ze willen op dezelfde voet verder en samen met Vakmanstad het onderwijs perfectioneren. Daar is de wijk ook bij gebaat, zegt Oosterling. “De sociale cohesie in de wijk is op dit moment gering. Wie een betere baan krijgt, verhuist zo snel mogelijk naar een andere buurt. Het gevolg is dat er weinig kinderen zijn die gedurende hun hele schooltijd op één en dezelfde school zitten. Om meer samenhang te creëren, hebben we ons ingespannen om ouders bij de school te betrekken, maar dat is niet eenvoudig gebleken. Veel ouders geloven dat zij zelf het best weten wat goed is voor hun kinderen. Zie hen maar eens ervan te overtuigen dat suiker en energiedrankjes niet gezond zijn. Als zij hun hakken in het zand zetten, halen ze hun kinderen gewoon van school en zijn we nog verder van huis.”

Oosterling en de twee schooldirecteuren hebben veel tijd moeten steken in het uitleggen waar ze mee bezig zijn, om vertrouwen te winnen en het draagvlak voor hun plannen te vergroten – niet alleen onder ouders, maar ook onder bestuurders. Het schoolbestuur (de Rotterdamse Vereniging voor Katholiek Onderwijs) steunt de samenwerking weliswaar volledig, maar met name de gemeente kijkt nog steeds te weinig naar de kansen van een project als Veerkracht Carnisse, vindt Oosterling. Het stuitende bewijs is de op handen zijnde sluiting van de Carnissetuin, die moet plaatsmaken voor de uitbreiding van het naastgelegen Hoornbeek College, parkeerplaatsen en de bouw van woningen.

Terug naar de Carnissetuin, die er op deze vrijdagmiddag in mei vooralsnog schitterend bij ligt. Een groepje kinderen heeft de kook- en ecosofieles gelaten voor wat het is voor een

potje voetbal. Twee meisjes tonen meer interesse in de werkzaamheden van tuinman Twan dan in de wereldkaart die juf Emma van de Wouw hen heeft voorgelegd. “We kunnen ook niet teveel van ze verwachten”, vindt Van de Wouw. “Het is vrijdagmiddag: de concentratie is op en voor de ecosofieles is dat natuurlijk funest.” Aan de andere kant, zegt ze: “Spelenderwijs maken de kinderen ook kennis met de natuur. Veel van deze kids wonen driehoog in een stenige buurt, dan is het niet zo vanzelfsprekend dat ze in een groene omgeving een balletje kunnen trappen.”

Avonturen-wc

Als aan de kinderen wordt gevraagd wat ze het leukst vinden aan de les, dan is het meest gehoorde antwoord: “Dat het buiten is.” En vooruit, koken vinden ze ook leuk, vooral die keer toen ze zelf frietjes mochten maken. Het minst leuk – zeg maar gerust verschrikkelijk – vinden ze de ‘avonturen-wc’, oftewel het composttoilet in de Carnissetuin. Tuinman Twan heeft de kinderen eerder al uitgelegd hoe het werkt: “Als je klaar bent, schep je wat houtsnippers over je kleine dan wel grote boodschap en je ruikt niets meer. Aan het eind van de dag gaat de inhoud van de toilet-emmer op de composthoop. Na verloop van tijd dient die als mest voor de tuin.”

Juf Marcia legt uit dat het voordeel van zo’n composttoilet is dat die geen water verbruikt en dat er dus geen vervuild water op het riool wordt geloosd. De kinderen begrijpen dat de avonturen-wc beter past in de biologische kringloop van de natuur dan de wc die ze thuis hebben, maar zetten er ook hun vraagtekens bij. Want er komt weliswaar geen water aan te pas, maar hoe zit het dan met die houtsnippers? Om die te maken, zijn bomen nodig, terwijl iedereen weet dat bomen in de natuur horen. Zó goed voor de kringloop van de natuur is deze wc dus ook weer niet, is hun conclusie.

Met het kritisch denkvermogen van deze kids zit het alvast goed. Het ecosociaal doendenken heeft zich verankerd in de hoofden, harten en handen van de kinderen. Volgens Oosterling is daarmee de eerste, duurzame stap naar een veerkrachtiger Carnisse gezet. ←

Carnisse volgens Suna Floret

Gehecht aan alle hoekjes

Het gebouw waar ik ben geboren staat er niet meer, maar als ik langs de nieuwe woningen loop, voel ik nog steeds een hechte band. Zo ook met de stoeptegels, waar ik jarenlang met krijt op heb getekend. Ook deze tegels zijn vervangen, maar ik weet nog precies in welk hoekje ik bijna altijd verloor met knikkeren en waar ik touwtje heb gesprongen. Waar ik ben gevallen met mijn fiets en ook nog waar deze gestolen is. Mijn grootouders, ooms en tantes hebben ook altijd op loopafstand gewoond, dus ik had altijd toegang tot meerdere huizen. Al kon ik nog niet bij de bel, de burens wisten wie ik was als ik weer eens schreeuwend moest vragen of ze deur wilden openmaken.

Het schoolpleintje van mijn basisschool De Wilhelmina lijkt nu veel kleiner dan toen ik daar rondhuppelde, maar foto’s van mijn klas hangen daar nog steeds in de gang. Mijn middelbare school, de Maarten Luther, is in aantal leerlingen gehalveerd, maar ik moet nog altijd giechelen als ik oud-docenten tegenkom op weg naar hun werk. De meeste Carnissers van mijn generatie zijn ergens anders gaan wonen. Op zoek naar meer groen, veiligheid, rust, betere basisscholen, ruimte en vriendelijkheid. Ik neem

het ze niet kwalijk, maar ik ben er nog niet aan toe. Voor mij zitten alle hoofdstukken in één boek en dat is de Carnisse, dat is Charlois. Want het heeft zijn charme om een klasgenote van de basisschool tegen te komen en herinneringen op te halen. Het heeft ook zijn charme om zelfs de hangjongeren te kennen. Voor de buitenstaander zijn ze een bedreiging. Als mij iets zou over-

Voor mij zitten alle hoofdstukken in één boek en dat is de Carnisse

komen op straat, zijn het dezelfde hangjongeren die mij zouden helpen. De burens kunnen elkaar irriteren, maar komen ook voor elkaar op. Het is niet alleen maar een wijk waar

ik een parkeervergunning aanvraag. Ik spreek het accentje, weet op welke dagen de molen draait en tarwe verkoopt, weet waar de ganzen en zwanen zich verzamelen en ik breng mijn zoontje naar dezelfde peuterspeelzaal waar ik ook heb gespeeld.

En ik ben nog steeds niet klaar; Carnisse blijft verrassen met zijn mooie aspecten. De wijk staat sterk op zijn benen met zijn mondige, diverse jeugd en verrassende creativiteit. Tuurlijk zijn er mooiere, gezelligere, groenere wijken. Misschien dat ik ooit elders een ander hoofdstuk schrijf. Maar voor nu is Carnisse nog steeds mijn thuis.

Suna Floret is columnist bij het Algemeen Dagblad.

Uit de houdgreep

Tekst Vincent Cardinaal

van stress en schaarste 20

De frontlinie van Bureau Frontlijn bevindt zich achter de façades, waar vaders en moeders de post niet meer durven openen uit angst voor nog een rekening die ze niet kunnen betalen. De Frontlijn-studenten werpen hen een hengel toe, maar de hulpvragers trekken zichzelf uit de schuldenpoel.

Er hoeven maar een paar belangrijke dingen tegelijkertijd verkeerd te gaan in een mensenleven, en 'bergafwaarts' wordt realiteit. In het leven van Nadina Lima kwam een paar jaar geleden veel ellende tegelijk, toen achtereenvolgens haar moeder stierf, haar man in de gevangenis belandde, haar baas haar ontsloeg en ze daardoor haar huur niet meer kon betalen. Dan zit er maar één ding op, weet Lima ondertussen: "Met de billen bloot. Maar dat is moeilijk! Man, dat is écht niet makkelijk. Je schaamt je, je hebt fouten gemaakt, je maakt je post niet meer open. En nergens kun je hulp krijgen. Voor je kinderen gaan zitten en zeggen: papa en mama hebben fouten gemaakt en we zijn ons huis uitgezet, is het moeilijkste dat we ooit hebben moeten doen."

Met deze weerbarstige waarheid van het leven in een grillige stadswijk krijgen veel gezinnen in Rotterdam te maken. In een wijk als Carnisse, een kleine stadswijk op Zuid, ingeklemd tussen Zuidplein, Pleinweg en Dorpsweg, is een gezin als dat van Nadina Lima niet heel bijzonder. De wijk staat vol portiekwoningen van dik een halve eeuw oud. De bruine bakstenen ogen soms wat verouderd, maar hebben wel charme, net als het groen dat de wijk kenmerkt. Wie in de gauwigheid door Carnisse fietst, zal misschien niet eens vermoeden dat dit een wijk vol sociale onrust is. Of in ieder geval een wijk waar veel aan de hand is en waar achter de façades veel problemen schuilgaan.

Gebroken gezinnen bijvoorbeeld, of mensen met een behoorlijk lijstje aan sociale problemen. Van eindeloze schulden via huiselijk geweld, werkloosheid of drugsgebruik. In dit type gezinssores hebben ook mensen zonder vaste woon- of verblijfplaats een aandeel, via hun kinderen die, ondanks hun dakloze of niet-geregistreerde status op school zitten in de wijk.

Voor al deze groepen springt Bureau Frontlijn in de bres. Het bureau maakt onderdeel uit van de gemeente Rotterdam en heeft zich gecommitteerd aan het project Veerkracht Carnisse. Voor de kinderen in Carnisse is het doel perspectieven op een beter leven te openen, wat geen sinecure is: de organisatie schat in heel Rotterdam er bijna 40.000 kinderen onder de

armoedegrens leven. In Carnisse voert Bureau Frontlijn een uniek gezinsproject uit. Ze komen achter de voordeur en nemen mensen bij de hand terwijl zij weer iets van hun (gezins)leven maken. Bijzonder is dat dit werk in de regel door studenten wordt gedaan.

Stress is funest

Derk Tetteroo is adjunct-directeur van Bureau Frontlijn. Hij is niet de oprichter, hoewel die gedachte niet heel vreemd is als je hem hoort praten. Tetteroo is een gepassioneerd spreker en een snelle bovendien. Hij gaat zitten, luistert naar de vraag en barst vervolgens los. Hij verbindt zonder moeite veel onderwerpen met elkaar en laat er geen greintje twijfel over bestaan dat hij honderd procent gaat voor de doelen en acties van Bureau Frontlijn. "Wij gaan uit van verschillende pijlers. Dan gaan we erop af. Wat we bovenal doen, is eerst goed kijken, een buurt of projectgebied echt leren kennen. Zo zie je wat er loos is. En dan maak je onderscheid: dit is goed en dat niet. Dat laatste maak je beter, of dat probeer je met man en macht."

Stress wegnemen is daartoe de sleutel, meent Tetteroo. "Stress én schaarste. Combineer die twee en de situatie wordt al vrij snel uitzichtloos. Stress is funest. Door stress nemen mensen slechtere beslissingen, dat is wetenschappelijk onderbouwd. En waar slechte beslissingen opgestapeld raken, breken mensen hun bestaan steeds verder af."

Nergens is dat duidelijker dan in het geval van schulden, vervolgt Tetteroo. "Dat komt in onze praktijk heel veel voor. Wat wij doen, is uitzicht bieden op een oplossing. Dus niet alle schulden kwijtschelden, want dat kan helemaal niet en dat gebeurt ook niet. Dat zullen mensen zelf moeten bewerkstelligen. Wel laten we zien dat we beetje bij beetje naar een eindresultaat toe werken. En dat er progressie geboekt wordt, het liefst snel. Dat geeft hoop en motivatie."

Want progressie is een lastige voor mensen uit een wijk als Carnisse. "Ook omdat de samenleving voor veel mensen uit Carnisse lastig is ingedeeld, komen veel gezinnen heel moeilijk vooruit. Veel inwoners met bescheiden middelen

zitten 'vast' aan bijvoorbeeld een woningcorporatie. Wil je iets anders, dan rest kopen of particuliere verhuur. Dat is voor hen niet te betalen. Zo blijven deze mensen hangen. Op veel gebieden werkt het zo. Daarom hamer ik ook zo op die thuissituatie, want daar wordt alles bepaald. Echt zo goed als alles. Tot 50 procent van je leermogelijkheden staat vanwege de thuissituatie in de kindertijd al in de steigers. Voorlezen, goede en voldoende voeding, buiten kunnen spelen, dingen ondernemen – allemaal van groot belang. Dat is allemaal progressie die je snel kunt bereiken."

De wijk is de wereld

De studenten die voor Bureau Frontlijn werken, krijgen al snel en duidelijk voorgespiegeld: help eerst met zaken die je snel kunt oplossen. "Soms is het al zo simpel als die volle zak ongeopende post doornemen. Of iets weggooien voor mensen, iets regelen dat voor de hand lijkt te liggen, maar in de praktijk niet gebeurt. Een belletje plegen, iets doormailen. Mensen zien meteen resultaat en zo is er direct meer vertrouwen. De relatie coach versus gezin is natuurlijk behoorlijk belangrijk."

Tetteroo is geen voorstander van bureauwerk. Het belangrijkste dat hij zijn coaches en medewerkers probeert mee te geven: "Ga erop uit! Blijf niet binnen zitten, want die wijk is de wereld voor deze mensen en die heeft iets te bieden. In ons geval hebben we ook concrete plekken waar ze naar toekunnen, zoals het tuinproject van Rini Biemans, maar er is echt nog veel meer groen en speelruimte in de buurt. Laat ze die wijk opnieuw zien. Maar wees wel behoedzaam. Mensen moeten vaak een drempel over, dus begeleid dat ook."

Ondanks de begeistereerde leider voeren anderen het werk van Frontlijn in Carnisse uit. Zij staan met de poten in de modder, komen met het ritme van de klok bij mensen thuis. Een van hen is Thessa van der Graaf. Opgeleid als pedagoog kwam ze eerst in de kinderopvang terecht. Maar dat bood niet genoeg dynamiek. Ze verkaste naar het 'veldwerk' en werkte een aantal jaar voor Veerkracht Carnisse, al heeft zij recen-

In de thuissituatie wordt zo goed als alles bepaald. Tot 50 procent van je leermogelijkheden staat thuis in de kindertijd al in de steigers

telijk de overstap gemaakt naar het Moeders van Rotterdam-project van Frontlijn.

Van der Graaf is een jonge vrouw met een standvastige uitstraling. Anders dan Tetteroo antwoordt ze kalmer, maar even vastberaden. In alles geeft ze de indruk de materie te kennen. Ook voor haar was niet altijd even makkelijk, om 'zomaar' achter de voordeur te komen. Van der Graaf: "In het begin moest ik wel een drempel over. Letterlijk, maar ook figuurlijk, want ik kom immers over hun problemen praten, dus hoe leuk is het dan om mij zomaar binnen te laten? Ook nu ik eraan gewend ben, houd ik mezelf altijd voor hoe bevoorrecht ik ben dat mensen met hun hulpvraag naar mij komen."

Van der Graaf zet uiteen wat hulp eigenlijk voor haar inhoudt. "In dit werk mag je nooit vergeten hoe moeilijk het voor velen is om om hulp te vragen. Hetzij omdat ze niet weten waar ze die hulp zoeken moeten, hetzij omdat ze zich

schamen. De bereidheid om hulp te accepteren, is een grote stap. In veel gevallen is de school voor ons een belangrijk aanknopingspunt. Onze contactpersonen daar trekken aan de bel als zij merken dat er met een leerling iets loos is.”

En dan nog, ‘zomaar’ binnen vallen doet Van der Graaf niet. “We tasten écht af. Zorgen dat we vertrouwen krijgen, doordat we ons aan de gemaakte afspraken houden. We komen ook geen ‘eerste hulp’ of iets dergelijks bieden. Het is een traject. Gezinnen kunnen op ons rekenen. Wij nemen eerst de stress weg, dat is belangrijk. Wij reiken de hulpmiddelen aan en we doen wat we kunnen. Vervolgens moeten mensen zélf in actie komen. Wij doen het voor, dan doen we het samen en daarna staan mensen op eigen benen. Dat is de ziel van ons project. Participeren is vrijwillig, maar nooit vrijblijvend. Alleen zo kan het ‘straks’ verbeteren.”

Driekwart jaar verder

Met dat ‘straks’ tipt Van der Graaf een heikel punt aan. Want wanneer is een gezin eigenlijk afdoende geholpen? Sociale problematiek kenmerkt zich vaak door een herhaling van bepaald gedrag of bepaalde situaties. “Wij weten natuurlijk ook niet altijd wat ‘straks’ is”, beaamt Van der Graaf. “We nemen de tijd en we laten de situatie de duur dicteren. Doorgaans zijn we toch wel driekwart van een jaar met een gezin aan de slag, zodat zo’n gezin zonder ons verder kan.”

Een voorbeeld van een typisch gezin geeft Van der Graaf niet graag. “Misschien kan ik beter de typische problematiek schetsen. In een wijk als Carnisse is schuld een heel groot issue. En schuld is als een olievlek – het raakt op een gegeven moment het hele gezin. Onbetaalde rekeningen brengen grote schaamte met zich mee – kan ik mijn kind wel geven wat het nodig heeft? In zo’n casus gaan we met alles aan de slag. Samen naar de schuldhulpverlening om het gezin aan te melden. Hoewel het vaak voorkomt dat ze daar niet binnen komen, want er zijn altijd voorwaarden. Wij stellen die niet, buiten het *commitment* dat we vragen. Naast het papierwerk coachen we actief met onze studenten. Zo pakken we vragen binnen alle leefgebieden aan.”

De vraag rijst of studenten zo’n grote verantwoordelijkheden wel aan kunnen. In de ogen van Van der Graaf zijn de studenten niet zomaar stagiaires. “Inmiddels leveren we topprofessionals af. Het gaat verder dan stage hè? Onze studenten gaan hier actief aan de slag met échte zaken, en dat gaat veel verder dan meekijken of meelopen. Als een studente solliciteert, kijk ik eerst naar de motivatie, zowel op papier als in het echt. Vooral het referentiekader vind ik belangrijk. Mensen die niets van Rotterdam-Zuid weten of het Nationaal Programma niet kennen, zijn hier niet op het juiste adres. Doorslaggevend is voor mij altijd of iemand tegen een stootje kan én of ze zelf om hulp durven te vragen. Die houding is in ons werk goud waard.”

Druk van deurwaarders

Van der Graaf houdt ook na een Frontlijntraject contact met ‘haar’ Carnissenaren. Zo ook met Nadina Lima, die inmiddels woont aan de Grote Hagen, in de schaduw van winkelcentrum Keizerswaard. Een flatwoning, best wel ruim, op de tweede verdieping. De huisraad is zichtbaar wat ad hoc in elkaar gestoken, maar wat nodig is, staat er. Lima is een goedlachse vrouw in een paarse slobbertrui. In de woonkamer hangen foto’s van het gezin, staat een fiets tegen de eettafel en worden shaggies gedraaid. De koffie staat al op voor het bezoek.

De goede verstaander heeft al gemerkt dat we in IJsselmonde zijn. En dus niet in Carnisse. Want daar woont Nadina Lima niet meer met haar samengestelde gezin van man, 8-jarige dochter en tienerstiefzoon. Ze woonden aan de Wolphaertsbocht, maar moesten hun woning onder dwang verlaten. Corporatie Woonbron bleek niet te vermurwen.

“Het ging al een tijdje niet zo goed. Mijn moeder kreeg kanker en gaf het eigenlijk meteen op. Zij was ontzettend belangrijk voor ons. Ze stond voor ons klaar, ik kon altijd een tientje van d’r lenen als ik wilde. En dat betaalde ik terug!”, zegt Lima met enige stelligheid. “We hadden schulden, het ging om veel geld. Toen mijn moeder stierf, viel er iets weg. Ik was onbeschermd. Het contact met mijn broers is

Voor je kinderen gaan zitten en zeggen: papa en mama hebben fouten gemaakt en we zijn ons huis uitgezet, is het moeilijkste dat we ooit moesten doen

verbroken – tot op de dag van vandaag, overigens. Zij hebben voor zichzelf gekozen.” Toen Lima’s man een korte tijd de gevangenis in moest en zij zelf, terwijl ze nog om haar moeder rouwde, haar baan verloor, begon het. “Huurachterstand. Deurwaarders die druk blijven uitoefenen. De post maakte ik niet meer open. In april 2014 kregen we de mededeling dat we ons huis uit moesten. Van alles hebben we geprobeerd. De advocaat die mijn moeders erfenis regelde heeft nog een zaak opgezet. Het mocht niet baten. Een bureau op de Kop van Zuid wilde ons wel helpen. Maar ook dat ging niet goed. We hadden verloren. Op zijn Rotterdams gezegd werden we uit ons huis gepleurd. En zo konden we rond Pasen 2014 onze spullen inpakken. De kinderen hadden we nog niets verteld. Daarna zijn we met de billen bloot gegaan. Dat was de eerste stap. Ik kan hem iedereen aanraden.”

Stomp in de maag

Na de uithuiszetting verkast het gezin Lima naar een vriendin, die zelf ook in de schuldsanering zat. Zij zette veel op het spel door Nadina’s gezin toe te laten. Maar ze deed het. “Twee gezinnen, zeven mensen, in een driekamerwoning. Dan ga

je wel op je tenen lopen, haha!” Lima vertelt het monter. Ze doet uit de doeken hoe ze bij Frontlijn terecht kwam. “Nadat we de kinderen alles hadden verteld, besloot ik direct de school op de hoogte te stellen. Dat was niet makkelijk. Ik voelde me zo schuldig naar mijn kind toe, ik wilde niet als slechte moeder gezien worden. Mijn dochter zit op de Elisabethschool. De leiding daar is te gek. Ik ging zitten en vertelde mijn verhaal. Daarop kwamen ze direct in actie. Ze belden met Frontlijn, met Thessa.” Van der Graaf: “Ik liep in Breda te shoppen, ik was een dagje vrij. ‘Je moet nu komen!’, hoorde ik.”

Zo kwam het contact tot stand. “Ik hoefde er niets voor te doen joh! Het werd zó in mijn schoot geworpen!” Lima verslikt zich bijna in het lachen, er ontstaat een sfeer van hilariteit. En toch – het is nogal wat. Had Lima niet veel eerder op school aan de bel moeten trekken? “Dat weet ik niet. Het is moeilijk om hulp te vragen. Ik kon gewoon niet meer nadat ik uit huis was gezet.”

Frontlijn ging helpen, maar Nadina Lima deed het vervolgens allemaal zelf. “Mijn bewindvoerder is geweldig. Hij regelt alles, zorgt voor het geld. We kregen Tim in huis, mijn stiefzoon. Zijn moeder kan niet meer voor hem zorgen. Daar kwam kinderbijslag bij kijken. Ik bleek geen zorgverzekering voor mijn dochter te hebben. Hij regelde het met een paar belletjes. Dit huis heb ik helemaal zelf geregeld! We gingen kijken, waren nummer twee op de wachtlijst. De nummer één was er ook. Die stond hier twintig minuten te klagen. Ik dacht: ‘Als je het nu alsnog gaat nemen, dan stomp ik je in je maag.’ Maar ze zei nee. Toen ben ik ervoor gesprongen. Weer eerlijk geweest. Uiteindelijk konden we het krijgen.”

Stukje bij beetje kwam Lima uit het Frontlijn-project, al is ze er nog niet helemaal. Ze looft nog eenmaal haar bewindvoerder. “Hij zit helemaal vol!” Een onbedoeld veelzeggend detail. Al die mensen in de problemen. Maar, zoals Lima zegt: eerlijk zijn loont. “Echt, anders gaat het je niet lukken. Frontlijn kan je alleen helpen, je moet zelf bellen, zelf langsfietsen, het zelf regelen.” ←

Carnisse volgens
Stephen Overduin

Lokaal sociaal

Carnisse is een prachtwijk! Mensen denken al snel dat het een achterstandswijk is, vanwege de vele nationaliteiten en uitkeringen, maar ik zie hier juist heel veel goeds gebeuren. Juist omdat er hier niet één nationaliteit dominant is, heb je hier een hele horizontale samenleving. Iedereen is in de eerste plaats Rotterdammer. Ik voel me hier nooit onveilig. Vanuit mijn raam zie ik hertjes en kippen lopen, ik heb pauwen in de dakgoot. Waarom lees je daar nooit over in de media?

Natuurlijk ontken ik niet dat er problemen zijn in Carnisse. Er is hier veel armoede. In de wijk wonen ook Bulgaren die hier de Straatkrant zijn gaan verkopen, maar die meteen weer 800 euro huur kwijt zijn aan een huis dat ze met acht anderen moeten delen. Daar zitten natuurlijk regelrechte boeven boven. Ik ken mensen met zoveel schulden dat gas en elektra in de winter werden afgesloten. Die mensen hebben kinderen...

Het heeft geen enkele zin om telkens weer nieuwe plannetjes en bureautjes op deze wijk los te laten, die weer verdwijnen als we er net een beetje aan gewend zijn. Laatst werd ik weer gebeld door zo’n ambtenaar die vroeg om con-

tacten in de wijk. Kom zelf eens langs en maak een ommetje! Wat we hier nodig hebben is lokale verbinding, mensen die in de wijk wonen en voor elkaar zorgen. Met de kerk dragen wij daaraan bij. Wij zoeken actief de verbinding met de wijk. Zo huisvesten wij tegenwoordig de Voedselbank in de entree van de kerk. Eens per week komen ruim vijftig gezinnen hier een pak-

Mensen die er gewoon zijn voor elkaar, dat is ook Carnisse

ket afhalen. Wij serveren dan koffie en thee en maken een praatje. Op onze zolder zamelen we tweedehandskleding in. Dat is ontstaan toen één van onze kerkgangers hoorde

dat een ander een jas nodig had. Zo groeit een lokaal sociaal vangnet van mensen die er gewoon zijn voor elkaar. Wat daarbij trouwens opvalt, is dat juist mensen met een uitkering het actiefst vrijwilligerswerk doen. Zij hebben oog voor het oude vrouwtje dat plots al twee dagen niet buiten is geweest. Zij geven tv's en koelkasten aan elkaar. Zij zijn de cultuurdragers van deze wijk! Politici en ambtenaren schilderen hen in de media te vaak af als de 'paria's van de samenleving', alleen omdat ze geen betaald werk doen. Heb eens wat meer oog voor de kracht van deze mensen!

Stephen Overduin is predikant van de Kerk van de Nazarener.

De tuin in het hart

30

De grond neemt en de grond geeft. Dat geldt voor alle tuinen, maar voor die in Carnisse eens te meer. De Carnissetuin, bedreigd met sluiting, blijkt een bijzonder rijke voedingsbodem voor sociale samenhang en wijkbewoners die goed in hun vel zitten. “De tuin heeft ons samengebracht.”

“Geef ons in godsnaam een plek om te zijn. Ik kan de grond helemaal niet missen. Deze tuin wordt al zo lang gebruikt, wat hier allemaal niet aan zaden en geschiedenis in zit.” Vrijwilliger Annelies Groen loopt langs de Japanse duizendknoop. De plant zou naar asperges smaken. Rechts de houtwal. Een egel woont onder de takken. Vlak naast het pad wacht een roodborstje op wormen. Eigenlijk moet de klimop worden gesnoeid, maar de begroeiing is een schuilplaats voor uilen.

“De duizendknoop is een geniale plant”, vertelt Groen. Al lopend graait ze in een zakje shag. “Hij weet zich overal doorheen te wurmen. Net als de brandnetel. Hoe vaker je die eruit trekt, hoe giftiger hij wordt. Het is zijn afweermechanisme. Eén van de maniertjes van de natuur om te overleven. Zo bevat de grond onder de brandnetel ontzettend veel voedingsstoffen en zuurstof. Gek hè, planten die wij als onkruid beschouwen, zijn hartstikke sterk.”

Ze loopt over het avonturenpad aan de achterkant van de Carnissetuin. Langs het pad staat een tipi van takken, een picknicktafel, materiaal voor kinderen om hutten mee te bouwen. “Maar daar hebben ze nooit het geduld voor”, vertelt de vrijwilliger. “Zodra kinderen de tuin in komen, willen zij één ding: rennen.” Ze legt haar hand op een boomstam vol geribbelde strepen. “Deze noem ik de olifantenboom. Bijzonder, hè? En deze, dit is de Japanse kers. Zijn blaadjes worden helemaal roze. Zo schattig vind ik dat.”

De tuin als platform

In de Carnissetuin draagt de vogelverschrikker een zwart T-shirt. Rond zijn voeten ritselen lege zakjes paprikachips in de wind. Daaromheen groeien aubergines, komkommers, aardappelen en aardbeien. Tomaten, veldsla, ronde radijs en rode zuurkool. Een stukje verder is de composthoop. Aan een houten wand hangt een collage van bladeren en zakken afval. Voor ieder een aparte zak. Gieters zijn er in alle kleuren, een tuinslang kronkelt tussen de gescheurde aarde langs de paden. De tuin is in keurige vakken verdeeld. Op een van de veldjes staan tientallen stokken. Een vrouw wroet in de aarde.

Haar haren heeft zij vastgebonden in een grijze doek. Drie meisjes halen water. Ze klagen over de zware gieters. De oudste graait in een boodschappentas en haalt er een zakje zaden uit om te laten zien wat haar moeder aan het planten is. Ze schudt het zakje. Snijsbonen. Over een paar maanden kunnen ze worden geoogst.

In 2012 werd de educatieve tuin in Carnisse gesloten. De tuin aan de rand van de woonwijk was destijds alleen toegankelijk voor tuinders en scholen, niet voor publiek. De vijftig jaar oude tuin, die daarvoor als landbouwgrond werd gebruikt, zou worden verkocht. Op de vruchtbare aarde zouden parkeerplaatsen komen. Tot Veerkracht Carnisse in 2013 de verantwoordelijkheid voor de tuin op zich nam. Creatief Beheer, een Rotterdams bureau voor wijkontwikkeling en beheer van de buitenruimte, kreeg voor onbepaalde tijd het toezicht. De eerder gesloten binnentuin werd toegankelijk gemaakt voor publiek. Zo werd de Carnissetuin een gemeenschapstuin met platformfunctie waarbinnen verzorgingstehuizen, scholen, de Voedselbank, psychiatrische instellingen, volkstuinters en buurtbewoners samenwerken. En dat doen de werknemers van Creatief Beheer, vrijwilligers en de buurtbewoners allemaal zelf.

Dialogo met God

Deze tuin is volgens Rini Biemans niet zomaar een tuin. De directeur van Creatief Beheer zit aan de grote tafel in het midden van het terrein. Op de tafel liggen de lege borden van de lunch met vers geplukte koriander, gemaakt door een vrijwilliger. Daarnaast staan potten met smeerwortel; uiteindelijk plantenvoeding. Daar weer naast een pot Crema voor in de koffie en cake, meegenomen door een andere vrijwilliger. De tafel is het middelpunt van het terrein. Vrijwilligers lopen af en aan, nemen een plak cake en gaan weer verder.

“Deze tuin staat voor een plek waar je kunt samenkomen en tot rust komt. Een *healing garden*, een soort openbare, preventieve geneeskunde”, begint Biemans. “Tuinieren is een dialoog met God, of met de waarheid zo je wilt. Het is het magische van het leven. Grond neemt

niet alleen, grond geeft ook. Het voedt. Mits je er goed voor zorgt. Met tuinieren kun je eeuwig blijven leren. Bovendien is de activiteit, het bukken en schoffelen, supergezond. Het écht gezonde leven begint hier. Niet alleen door het eten van voedsel uit de tuin, maar ook door de effecten die tuinieren op ons gemoed heeft. Groene wijken kennen 30 procent minder depressies en 15 procent minder overgewicht.” Effecten die volgens Biemans te vertalen zijn naar inkomsten. “Deze tuin is een goedkope en lekkere pil. Met een bewezen effect”, legt hij die gedachte uit. Daarnaast duidt hij de potentie van het omliggende vastgoed in de wijk. “Rotterdam Zuid heeft de laagste grondprijs van Nederland, de laagste huurprijs en een jonge bevolking. Tegelijkertijd ziet iedereen Carnisse als een probleemwijk met probleem mensen. Wat natuurlijk onzin is. Er wonen fantastische mensen. In de wijk kan juist waarde worden gecreëerd

Met tuinieren kun je eeuwig blijven leren. Bovendien is de activiteit, het bukken en schoffelen, supergezond. Het écht gezonde leven begint hier

door middel van hogere vastgoedprijzen, minder zorgkosten en arbeidspotentie.”

Overleven tussen stenen

In de Carnissetuin blies Creatief Beheer een eeuwenoud beroep nieuw leven in. Rini Biemans: “Onze Tuinman staat in de frontlijn, tussen de mensen. Hij of zij staat letterlijk met de voeten in de klei. Een Tuinman is een ervaren vakman, zowel op sociaal gebied als op praktisch terrein. Zo weet hij of zij niet alleen wat er fysiek moet gebeuren, maar kan 'ie ook met al die verschillende mensen en partijen uit de wijk omgaan. De Tuinman draagt hierdoor substantieel bij aan de veiligheidsbeleving in de buurt en gaat directe overlast tegen.”

Het zijn hoogopgeleiden zoals Hieke Pars. Pars heeft ervaring als maatschappelijk werker, is kunstenaar en tuinvrouw. Zij voelt zich verbon-

den met de natuur, de grond en de stadsbewoners. Als tuinvrouw kan Pars deze betrokkenheid op verschillende manieren vormgeven. “Ik heb het buitenleven van huis uit meegekregen. Ik houd niet van gebouwen, ben meer een buitenmens. In de tuin te gaan werken, is een heel persoonlijke keuze geweest. Ik woon in de stad en bedacht mij hoe ik hier de komende jaren van mijn leven zou overleven, terwijl ik niet de middelen voor een tweede huis of caravan heb.”

De Carnissetuin werd Pars' buiten. Ze schoffelt, zaait, plant. Samen met bewoners en vrijwilligers. Tegelijkertijd werkt zij samen met al die verschillende partijen, begeleidt zij kinderen met het plukken van vlierbloesem voor sap en zorgt zij ervoor dat buurtbewoners de tuin in komen. “Voor al die verschillende organisaties bedenk ik een andere samenwerkingsvorm. Wat werkt bij wie? Al in het vroege voorjaar ga ik met iedereen in gesprek. Dan bespreken we welke activiteiten

In de tuin kan ik mijn eigen tempo bepalen. Hij geeft geborgenheid, rust. Ik durf nog niet vooruit te kijken naar hoe het zal zijn als de tuin er straks niet meer is

zij bij ons kunnen ondernemen en wat de wederkerigheid is. Want dat is onze motor: wat je krijgt, geef je terug. Zo werkt de natuur ook, grond is geen eigen bezit.”

Voor de tuinvrouw is de tuin een groot, open leslokaal waar bewoners kennis delen en zorgdragen voor de planten en voor elkaar, binnen nieuwe sociale verbanden. Iets dat niet van de één op de andere dag is ontstaan. Eer buurtbewoners en lokale instellingen een kijkje kwamen nemen in de tuin en participeerden, waren Pars en haar team een jaar verder.

“Zo gaat dat meestal met dit soort projecten”, legt ze uit. “Mensen kijken eerst lange tijd de kat uit de boom.” Inmiddels zaaien buurtbewoners er snijbonen, runnen zij een kwekerij, maken zij buurtlunches en produceren zij nieuwe wijkproducten zoals de Carnisser rode zuurkool. “Het mooiste is wanneer iemand hier bijvoorbeeld via het wijkteam van Bureau Frontlijn binnenkomt en

je die persoon gaandeweg zelfverzekerder en zelfstandiger ziet worden. Neem onze vrijwilliger Jennifer, zij is echt een cadeautje. Zij is de oogst van heel veel energie. Zo iemand kun je niet zoeken, die komt gewoon op je pad.”

Te warm voor kanker

Een jaar geleden liep Jennifer Lopez door het hek van de Carnissetuin. Ze kwam rode zuurkool zaaien op aanraden van Bureau Frontlijn. Sinds een paar maanden hadden het bureau en Jennifer contact. Haar jongste zoon haalde lage cijfers op school, zijn Nederlands was slecht en de school schakelde Bureau Frontlijn in om het gezin Lopez te helpen. Moeder Jennifer was een half jaar eerder met haar twee kinderen vanuit Aruba naar Nederland gekomen. Zonder werk, zonder spaarpot.

“Mijn broer woont hier, we trokken bij hem in”, vertelt de vrouw op het bankje aan de rand van het avonturenpad. In de schaduw zet zij haar zonnebril op haar hoofd. Korte haren pieken overeind. Op Aruba had Jennifer één cactus. Het was er te warm om te tuinieren. In Nederland was alles nieuw. De tuin, de ruimte, de kou die zij veel prettiger vindt dan de Arubaanse hitte. De Nederlandse openheid in vergelijking met de gesloten Arubanen die liever in hun eigen kringetje verkeren. In Nederland vindt Lopez iedereen aardig. “Er zijn veel activiteiten en ik mag overal aan meedoen.” Ook hebben haar jongens er meer mogelijkheden en is de medische zorg van hogere kwaliteit.

“In 2012 kreeg ik borstkanker”, vertelt ze over de reden van haar vertrek. “En in 2013 weer.” Haar Arubaanse arts adviseerde Lopez naar Nederland te emigreren. Voor de zorg en de medicijnen. “Bovendien is het op Aruba te warm om kanker te hebben. Door die medicijnen zwel je op en daardoor beweeg je moeilijker. Als het dan ook nog eens zo heet is, kom je haast niet vooruit.”

Voordat Jennifer de tuin bezocht, zat zij veel thuis. “Ik hing op de bank, keek de hele dag series. *CSI*, *Grey's Anatomy*. Vervolgens werd ik depressief. Ik ging eten, winegums. Iedere dag een zakje. Werd dikker, nog depressiever.

Daarom is bewegen zo belangrijk. Ik loop of fiets nu iedere dag. Ook let ik op mijn eten. Doordat ik iedere dag de deur uit ga, heb ik veel meer discipline. En in de spiegel kijken, dat werkt ook. Ik kan mij niet meer verstoppen.”

Langer leven door geranium

“Wist je dat één plantje al werkt om mensen zich beter te laten voelen?” Rini Biemans’ ogen schieten over het terrein heen. “Zo ken ik een onderzoek waarbij ouderen een geranium kregen en hierdoor langer leefden. Ik merk het zelf ook. In het bedrijf hebben wij nu nogal wat stress. Als ik op zaterdag niet in mijn volkstuintje kan scharrelen, zou ik het minder goed volhouden. Het werkt echt. Dáárdoor heb ik die zendingsdrang.” Desondanks hangt momenteel de donkere wolk van sluiting boven de tuin. In de plannen van Hart op Zuid staat alsnog de gevreesde parkeerplaats gepland. Bewoners en gebruikers strijden voor het behoud van de tuin.

Frank van Steenberg en Derk Loorbach, beide werkzaam aan de Erasmus Universiteit bij DRIFT (Nederlands Onderzoeksbureau voor Transitie), schrijven in online tijdschrift *Vers Beton* over deze op handen zijnde ontwikkeling: “De tuin lijkt af te sterven op een stille dood. Is dat erg? Heeft de interventie op de tuin niet zijn functie gehad? Lastige vraag. Echter, wij zien dat in het geval van Carnisse iets is opgebouwd. Een platformfunctie die randvoorwaarden voor veerkracht en diverse maatschappelijke waarde creëert. Maar wellicht niet per se een financiële waarde.”

Volgens Biemans is er wel degelijk een financiële waarde, namelijk zijn verdienmodel rond de Tuinman (m/v). “Ik zie deze wijken verschrallen, terwijl er zoveel potentie zit. In Carnisse wonen voor het merendeel brave, hardwerkende zielen. Die mensen bedoelen het goed. Alleen worden ze niet serieus genomen.” Volgens hem had Veerkracht Carnisse beter gekund en wordt samenwerking in de praktijk tussen de verschillende partijen de grote uitdaging voor de toekomst. “Niet alles is gelukt, maar we hebben er veel van geleerd. Eén van de problemen is dat

beleidsmakers niet precies weten wat er speelt in de wijk. Er is weinig historisch besef, waardoor bestaande waarden worden afgebroken en alles steeds opnieuw begint. Terwijl je de mensen zélf de macht moet geven. Vraag wat zij belangrijk vinden. Toch, Dirk?”

Vrijwilliger Dirk is naast de tafel komen staan. Toen hij twee maanden oud was, reisde hij met zijn ouders per boot van de Molukken naar Nederland. Eenmaal in Rotterdam vertelde zijn vader dat de koffers niet uitgepakt hoefden te worden, de familie zou toch zo weer teruggaan. Vijftig jaar later fietst Dirk vanuit Oud-IJsselmonde meerdere dagen per week naar de Carnissetuin om vrijwilligerswerk te doen. Hij houdt van het buitenleven. Typisch Moluks, volgens hem.

“En, Dirk?”, vraagt Biemans. “Wat vind jij belangrijk?”

“Lekker bezig zijn”, antwoordt Dirk. Biemans glimlacht.

“Zie je, zo makkelijk is het.”

Alles gedaan met eten

“Hij heeft het altijd over eten”, zegt Jennifer.

“Zij over Aruba”, reageert Dirk.

De twee bespreken de dagen dat zij naar de markt gaan. Woensdag is favoriet. “Op het Afrikaanderplein. Aan het eind van de dag krijg ik een kilo bananen voor weinig”, vertelt Jennifer over hoe zij met 200 euro per maand kan rondkomen. “Laatst maakte ik bananencake en die nam ik mee naar de tuin. Met eten krijg je hier alles gedaan. Zo help je elkaar. Ergens kon ik drie kledingstukken kopen voor een euro en van Meedoen Rotterdam kreeg ik een fiets. Zuinig leven is iets dat je leert. Ik weet ook niet precies hoe, het lukt gewoon. Toen mijn zoon mij na de chemo ging scheren, zei hij dat het in ieder geval geld scheelde omdat ik nu geen shampoo of kapper meer hoefde te betalen.”

Na iedere chemo maakten de twee jongens hun moeders bed op en deden zij de was. Aan het eind van de dag, wanneer Jennifer thuis kwam, maakte haar oudste zoon het avondeten met wat zij uit de tuin had meegenomen. Rode kool, knolselderij, groenten die de familie Lopez nog nooit eerder had gezien. Op internet zoch-

ten zij recepten op. Wat er het lekkerst uitzag, bereidde Jennifers oudste. Een opleiding later werkt de jongen een paar dagen per week als kok bij een restaurant in de Markthal.

“Eindelijk hebben we een kostwinner”, lacht Jennifer.

Haar jongste zoon haalt inmiddels betere cijfers. In de tuin krijgt hij Nederlandse les van één van de vrijwilligers. Ook Lopez spreekt met de vrouwen uit de tuin af. Dan gaan ze fietsen en praten. Over haar ziekte, de kinderen, over nieuwe recepten en de tuin.

“De vrouw waar ik het samen het veldje mee heb, bleek in dezelfde straat te wonen. Ik had haar nog nooit gezien. De tuin heeft ons samengebracht. Zo geloof ik dat alles op zijn pootjes terecht komt. En als de tuin weg moet? Ach, ziek zijn, dat is pas zwaar. Ik zal het ritme missen, maar ik laat het mij niet raken. Ik heb teveel zorgen. Bovendien kan ik nu zelfstandig informatie opzoeken. Ik red me wel.”

Frank van Steenberg en Derk Loorbach wijzen op de toekomst van dergelijke publieke plekken. Waar een tuin als deze de toekomst leek te hebben, moet hij juist zijn plek weer bevechten. “De plannen van de gemeente en projectontwikkelaars zullen de veerkracht en weerbaarheid van Rotterdamse buurten blijven testen. Maar zonder toekomstvisie en stellingname lijkt dit een ongelijke en eenzijdige strijd te worden.”

Geen zure man

Net zoals Jennifer heeft vrijwilliger Annelies Groen alles wat zij van tuinieren weet in de tuin geleerd. “Gaandeweg kwam ik erachter dat ik een burn-out heb. Ik verkocht boeken en vond dat het leukste beroep op aarde. Tot de crisis.”

Ze staat aan het eind van het avonturenpad. Haar shag opgerold tussen haar vingers. “Geen werk hebben, betekent een complete omslag. Je bent veel thuis en maakt alleen maar kosten, terwijl je geen inkomsten hebt. Ik probeerde iedere dag ergens anders heen te gaan omdat ik 's winters thuis niet wilde stoken. Ik was echt aan het zoeken naar een plek voor mijzelf. Ging naar het Boijmans, de Laurenskerk, zat in de

bibliotheek. Nergens kwam ik tot rust.” Overal had Annelies het gevoel dat zij er iets moest doen. Ook na een uur op een bankje in het park te hebben gezeten, had ze het gevoel dat zij er weer weg moest. “Op een bankje zitten voelt heel eenzaam. Het bevestigt het idee dat je geen plek in de maatschappij hebt. Je hebt geen functie, geen identiteit. Mensen doen vaak zo makkelijk over werkloosheid. Maar ga maar eens solliciteren als je boven de vijftig bent. De arbeidsmarkt is veranderd. Voor sommigen is er gewoon geen plek meer. Goed opgeleiden schoffelen hier de straten en worden tegelijkertijd weggezet als fraudeurs. In de tuin kan ik mijn eigen tempo bepalen. Hij geeft geborgenheid, rust. Ik durf nog niet vooruit te kijken naar hoe het zal zijn als de tuin er straks niet meer is.”

Biemans: “Er wordt respectloos met de onderkant omgegaan. Je moet ze niet straffen. Net als bij kinderen moet je structuur bieden en hen inspireren. De bovenkant is bang voor de onderkant. Ga maar eens schoffelen op straat. Niemand die met je praat. Ja, andere schoffelaars of mensen van de straat. Maar van bovenaf, niets. Ook van de gemeente is niemand komen kijken. Terwijl hun hele politiek om deze mensen gaat. Om dit soort wijken. Ons concept van de Tuinman is in een achterstandswijk geboren. Wij zijn hands on, *bottom-up*. Mensen denken dat de onderkant doodeng is, maar het zijn leuke mensen. Ik ben hier wel honderden keren geweest, hoor de beste verhalen en leer juist van hen. Nu wordt de boel gesloten en worden wij achtergelaten. Maar zie je hier een zure man? Nee, ben je gek. Ik word hier juist strijdvaardig van.” ←

Carnisse volgens King Chan

De snackbar die niet verandert

Ik heb deze snackbar acht jaar geleden overgenomen van een ouder echtpaar, dat net als ik uit China komt. Zij zaten hier achttien jaar in gezeten. Voor hen zaten er Nederlanders in, hoe lang weet ik niet precies. Maar je kan dus wel stellen dat Snackbar Binkie al lang een begrip is in Carnisse.

Toen ik de snackbar zag, was ik meteen verliefd. We zitten hier prachtig op de hoek, hebben door de grote ramen veel licht. Ik heb dan ook bijna niets veranderd toen we erin kwamen. Regelmatig krijg ik mensen over de vloer die hier tien, twintig jaar geleden ook al kwamen en die tegen me zeggen: ‘Goh, wat leuk dat het er nog hetzelfde uitziet als vroeger. Ik weet nog dat ik als kind snoepjes kwam kopen en nauwelijks met mijn hoofd boven de kassa uitkwam.’ Diezelfde snoepjes verkoop ik nog!

De rest van de buurt is toch wel flink veranderd. Polen en Bulgaren waren er toen ik hier net begon ook wel, maar lang niet zo veel. Wat ik trouwens wel leuk vind, is dat vooral de Polen echt moeite doen om Nederlands te spreken. Het lukt ze niet altijd, maar ze proberen het wel. Ze houden ook wel van een frietje, maar het duurt altijd even voordat ze ook de Hollandse

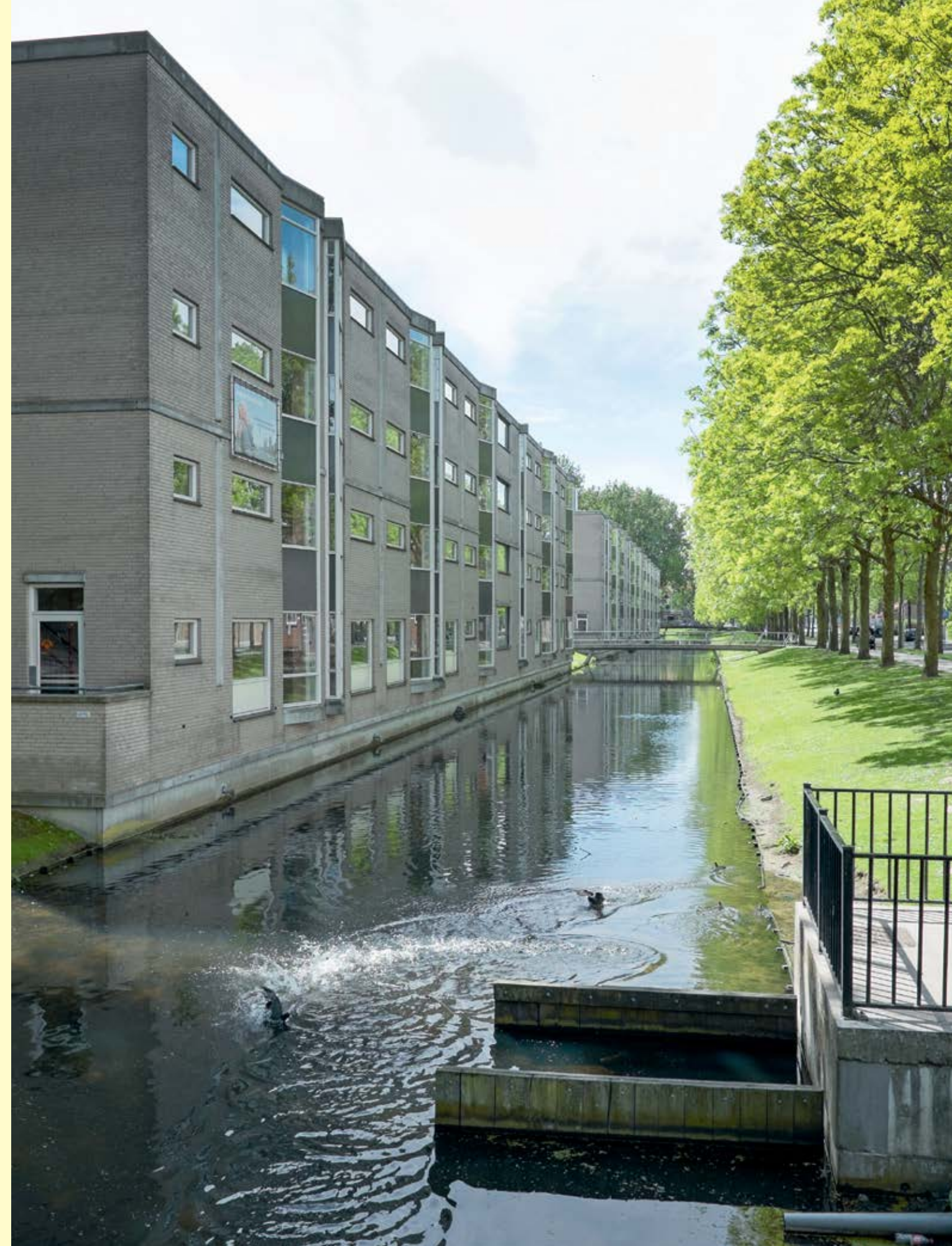
snacks gaan eten. Die kennen ze niet, denk ik. De laatste jaren zijn er veel meer ondernemers in de buurt gekomen. Verderop zitten een paar Poolse supermarkten, hier in de straat zit een Iraanse kapper en in de buurt komen er de laatste tijd veel shoarmazaken bij. Dat is natuurlijk geen directe concurrentie, al wordt de soep wel dunner. Maar ach, het is voor iedereen hard

Zelfs de snoepjes van twintig jaar geleden verkoop ik nog

werken, nietwaar? Ik sta hier zes dagen per week van 10 uur 's ochtends tot 11 uur 's avonds en ik kan er mijn leventje van leiden, al word ik er niet rijk van. Verder heeft de

gemeente flink wat veranderd in Carnisse. Zo is het speeltuintje op de hoek opgeknapt, hebben we hier voor de deur een rotondetje gekregen en ontvingen ondernemers die in hun zaak wilden investeren een paar jaar geleden subsidie. Een tijd geleden was er trouwens wel gedoe met de eigenaren van de flat hierachter. Zij moesten van de gemeente hun woning opknappen, maar een paar eigenaren wilden dat niet. Toch ben ik blij dat het is gebeurd, want het ziet nu minder vervallen uit.”

King Chan is eigenaar van Snackbar Binkie.

Revolutie op

Tekst Jenny de Nobel

buurt- niveau

42

Het wijkcentrum Hart voor Carnisse is de spil in een machine van dienstbaarheid. Een zwaar bevochten spil, dat wel, want het centrum is eigenlijk te onafhankelijk. “Je moet het niet voor de mensen gaan doen, je moet het ze zelf laten opknappen. Dat is het lastige.”

Op canvas geprinte klaprozen omhullen de spijlen van de balkonnetjes op de Texelsestraat. Het rood van de afgebeelde bloemen komt terug op de gevel van het Centro Evangelico Iglesia di Dios en breekt de grijze rij arbeiderswoningen. Midden op de dag is het rustig in de Eilandenbuurt. Af en toe wordt de stilte doorbroken door een voorbijrazende scooter, of een meeuw die luidkeels zijn recht op een stuk afval verkondigt. Midden in deze buurt, verscholen in een knik in de weg, bevindt zich het wijkcentrum Hart voor Carnisse. Af en toe loopt er een Carnissenaar langs het hek van het gebouw: de een gehaast naar het Zuidplein, de ander rustig in de richting van het Zuiderpark, waar het koele groen lonkt. De volgende stapt binnen. Zijn begroeting doet vermoeden dat we al heel lang kennissen, misschien zelfs wel burens kunnen zijn.

“Goedemorgen! Heerlijk weer, ja toch?”
Inderdaad. Het wordt zomer in Carnisse.

Eerste zoen

De Arend en de Zeemeeuw sloot op 31 december 2011 haar deuren. Vijftig jaar eerder stond op dezelfde plek een houten huisje, de Arend, waar jongens uit de buurt samenkwamen voor sport, spel en vertier. Later voegde de extensie ‘de Zeemeeuw’ zich bij de naam en opende het gebouw haar deuren ook voor meisjes. Gedurende de daaropvolgende decennia ontwikkelde het gebouw zich tot meer dan een clubhuis voor jongeren – het werd een plek waar Carnisse samenkwam. Tien jaar geleden werd het overgenomen door Charlois Welzijn, raakte het afhankelijk van subsidie en deden de crisis en de daaropvolgende bezuinigingen het centrum de das om. In een paar jaar tijd raakte het gebouw in verval en de tuin overwoekerd. En, minder in het oog springend, maar net zo prangend: de bewoners van Carnisse hadden geen plek meer waar ze elkaar ongedwongen tegen het lijf liepen, een praatje maakten, elkaar simpelweg ontmoeten. Julia Wittmayer, actieonderzoeker bij DRIFT: “Het clubhuis was een plek waar mensen uit deze buurt herinneringen hebben aan hun eerste zoen.” Wittmayer lijkt zich samen met haar collega’s op wetenschappelijk glad ijs te be-

geven. Ze wil verandermomenten in de sociale werkelijkheid niet alleen begrijpen, maar zo'n verandering waar nodig ook aanzwengelen of versnellen. Ze neemt kortom zelf deel aan het experiment dat ze onderzoekt.

Dit soort actieonderzoek is typisch voor DRIFT. Het instituut doet onderzoek naar transitie. Grote, zoals de industriële revolutie, en kleine, zoals de heropening van een wijkcentrum in een wijk in Rotterdam Zuid. Wanneer die kleine transitie succesvol blijken, hebben ze de potentie uit te monden in een meeslepende omwenteling van de maatschappij. Zo'n groots proces komt op gang wanneer de kleine veranderingen, die een alternatief bieden op een gangbaar systeem dat niet langer werkt, als een vliegwiel het momentum weten te pakken.

Als je het aan Derk Loorbach vraagt, is Veerkracht Carnisse zo'n kleine transitie die bij kan dragen aan een grotere, maatschappijbrede verandering. De directeur van DRIFT signaleert verschillende trends die de roep om een ommekeer versterken: de vergrijzing, een instabiele (internationale) markt en de ecologische degradatie zijn voorbeelden van problemen waarvoor ons huidige systeem geen oplossingen voorhanden heeft. Beleid noch de vrije hand van de markt lijken in staat om oplossingen te genereren die op de lange termijn duurzaam zijn. Veerkracht Carnisse beweegt zich in de ruimte van bovenaf geïmplementeerde plannen, en van onderop ontstane ideeën. Veerkracht bouwt daarmee aan een oplossing die niet uiteen spat wanneer één van de dragers zich terugtrekt of implodeert, zoals recent met respectievelijk de overheid en de markt gebeurde.

Omgekeerde boom

Carnisse wordt al jaren geplaagd door de typische problemen en stigma's die horen bij een achterstandswijk. Talloze wijkprojecten moeten werkeloosheid, schooluitval of armoede tegengaan, maar structurele oplossingen bieden ze niet. Om alle initiatieven in kaart te brengen, werkt de deelgemeente met een Doelen Implementatie Methode, kortweg DIM-boom. De takken van de DIM-boom buigen door onder

Bij veel bewoners was het sentiment: oh, daar komt weer een initiatief, een onderzoeker, een project

talloze doelen en initiatieven, elk onderverdeeld in kaders en afdelingen, zoals onderwijs of buitenruimte. Aanvankelijk kreeg Veerkracht Carnisse ook een plek in de boom, tot ongenoegen van Wittmayer en Loorbach. Wittmayer: "Wij zijn niet binnen één zuil bezig, maar juist overall. We willen verbindingen maken. Zie ons als een explosie." Loorbach vult dat beeld aan: "Wij gebruiken als symbool ook weleens een omgekeerde boom. We beginnen vanuit de wortels, de haarvaten in de wijk. Dat zijn de mensen die in de wijk wonen, werken, naar school gaan en buiten komen. Zij beperken zich ook niet tot één bepaald domein, waarbinnen al hun problemen zich afspelen. Die inclusiviteit, dat is onze filosofie."

De onderzoekers wijzen op het gebrek aan continuïteit in de projectencarrousel. Want daarachter zit ook een draaimolen aan mensen, waarvan niemand langere tijd bij de wijk betrok-

ken is en waardoor echte verbintenis ontbreekt. Deze top-downstrategie mondt uit in buurtbarbecues, voorleesacties of Opzoomerinitiatieven: inwisselbare initiatieven die naadloos van de ene naar de andere context te knippenplakken zijn. Vervolgens meet niemand de impact op de wijk.

Weer een initiatief

Wat resteert als alle goede bedoelingen weer vertrokken zijn? Volgens Loorbach is zo'n aanpak niet meer dan symptoombestrijding. Hij gaat nog een stap verder: "In dit systeem van kortstondige projecten gaat een hoop geld om. Het systeem is zo georganiseerd – of ongeorganiseerd, het is maar hoe je het bekijkt – dat het de huidige problemen in stand houdt. Als je er cynisch naar kijkt, is het zelfs alsof de gemeente en de andere partijen in het sociale domein, welzijnsclubs en opbouwwerkers, allemaal een belang hebben bij

het voortbestaan van een achterstandswijk.” De aanpak van DRIFT in Carnisse is anders. De actieonderzoekers van DRIFT gebruiken wat er al is in een wijk, aan bewoners, infrastructuur en netwerken, en zetten die vol in om een wijk te creëren die weer vertrouwen in zichzelf krijgt en die het stigma van de afhankelijke achterstandswijk eigenhandig van zich af kan schudden.

De sleutel daartoe is in Carnisse de heropening van het oude clubhuis, de Arend en de Zeemeeuw. Carnisse vroeg al langer om een publieke plek en dus maakte DRIFT er een actieplan van. Het begon met het organiseren van netwerkbijeenkomsten met de onderzoekers en bewoners die zich wilden inzetten voor de heropening. Hieruit ontstond een actiegroep. DRIFT plaatste een oproep op de site om het wijkcentrum nieuw leven in blazen en trok zo de aandacht van de deelgemeente. Naast dit platform hielp DRIFT bij het schrijven van een businessplan en met de formaliteiten bij de notaris. Vanzelf ging het allemaal niet, want er bestond inmiddels een gezond wantrouwen in de wijk. “Bij veel bewoners was het sentiment: oh, daar komt weer een initiatief, weer een onderzoeker, weer een project”, zegt Loorbach. “Door al die kortetermijninitiatieven was er sprake van een ingesleten wantrouwen en passiviteit.”

Van de vier jaar dat DRIFT bezig is in Carnisse gingen er twee ‘op’ aan het opbouwen van een vertrouwensband met de bewoners, instellingen en de (deel)gemeente. “Dat is alleen gelukt omdat we duidelijk konden maken dat we voor de lange termijn gaan. Uit ons contact met bewoners dwars door de wijk heen hebben we ontdekt waar de problemen en kansen zitten.” Het wijkcentrum was zo’n kans, en daar zijn DRIFT en Carnisse samen vol voor gegaan.

Basaal en belangrijk

Het doel van DRIFT is dus niet zozeer het introduceren van een methode of plan hoe het wel moet, maar eerder een impuls geven aan een proces dat al plaatsvindt. Deze onconventionele houding strijkt de organisaties die ook in de wijk actief zijn, nogal eens tegen de haren in.

Dit bleek bijvoorbeeld bij een interventie op school. Loorbach legt uit: “Een medewerker van Bureau Frontlijn merkte op dat een jongen vaak te laat op school kwam. Die medewerker sprak die middag de moeder aan met de vraag of ze iets kon betekenen.” De moeder was blij met de hulp, waarna ze samen met Frontlijn een structuur voor thuis ging ontwikkelen. Huiswerk maken, samen eten, kleren klaarleggen voor de volgende dag, de wekker zetten. Basaal, maar belangrijk. Na een paar dagen geholpen te hebben was de medewerker al weer weg.

Pas na een paar weken – na een formele melding op school, het opstellen van een behandelplan en een interventie die tot de wethouder aan toe goedgekeurd moest worden – kwam er iemand van het wijkteam langs. De moeder meldde dat de situatie inmiddels onder controle was. “Vervolgens kregen wij het verwijt dat we er informeel tussendoor waren gegaan”, zegt Loorbach. “Wat inderdaad zo was. Maar volgens het huidige systeem moet je wachten tot het probleem zo erg is dat actie noodzakelijk wordt, want dan ben je gedekt. In plaats van op vertrouwen is de geformaliseerde behandelstrategie gebaseerd op controle en standaardisering.”

Kanttekeningen

Hoe legitiem de systeemkritiek ook is, het is datzelfde systeem dat Veerkracht Carnisse financiert, want de gemeente betaalt. Daarnaast kost zo’n aanpak veel tijd, vooral in de eerste fase waarin het onderzoek moet landen en de aanpak bepaald wordt. Er is bovendien geen garantie dat succes beklijft op de lange termijn, ondanks de investeringen in financiën en tijd. Daarnaast is sturing van DRIFT altijd nodig geweest, ook om het reilen en zeilen van het wijkcentrum te ondersteunen. Actieonderzoeker Wittmayer begrijpt de kritiek. “Elk project ondergaat fases, dat heeft niets te maken met onze manier van samenwerken. We geven een impuls, met als doel dat het zich uiteindelijk zelf kan bestendigen. Als een slinger, zodat Carnisse op een andere manier verder kan.” Loorbach stemt in: “Collega’s van DRIFT hebben geholpen met het opstellen van een businessplan toen het wijk-

De wijkmanager, die tegen heropening was, belde met de vraag of ze de wijkbijeenkomst nota bene in het wijkcentrum mocht houden. Het wijkgebouw is gewoon onmisbaar

Mirjam Murre en Marlies Gerritsma

centrum weer opening. Zulke interventies van buiten zijn wel nodig, maar die zijn heel anders dan het soort initiatieven dat nu gangbaar is. Je moet het niet voor mensen gaan doen, het moet uit henzelf komen. Dat is het lastige. Wij proberen de mogelijkheden te creëren, te stimuleren en soms te ondersteunen om het zelf te doen.”

En als een dergelijke transitie eenmaal heeft plaatsgevonden, volgt er dan niet gewoon een volgende institutionaliseringsslag, met alle lethargie van dien? “Ik geloof niet in alleen maar *bottom-up*. Instituties hebben waarde, bijvoorbeeld om toegang tot steun te garanderen en democratische waarden te waarborgen. Maar elke keer dat we nu constateren dat iets niet werkt, breidt de oplossing zich uit met een extra laagje. Het is gefragmenteerd, oké, dan maken we een overlegplatform waar we gaan afstemmen. Maar dat zorgt eigenlijk alleen maar voor meer fragmentatie. De omvang van de professionele sector is de afgelopen twintig jaar verdrievoudigd terwijl het aantal zwerfjongeren hetzelfde is gebleven. We moeten op zoek naar instituties en structuren die functioneel en dienend zijn, in plaats van tijdrovend en duur.”

Tweede leven

Welke elementen van Veerkracht Carnisse uiteindelijk beklijven, is nog onduidelijk. Wittmayer: “We wisten aanvankelijk niet waar we uit zouden komen. Het kan ook zomaar misgaan, dat is het risico van een experiment. Eigenlijk kun je pas na twintig of dertig jaar bepalen of er sprake is geweest van een transitie.”

Toch kan het behoud van het wijkcentrum zonder twijfel nu al een succes genoemd worden. Sinds juni 2013 is het wijkgebouw, nu Hart voor Carnisse, weer volop in bedrijf. Diens tweede leven is symbolisch in een wijk die zich opnieuw aan het uitvinden is. Na het sluiten van de Arend en de Zeemeeuw in 2011 leed de wijk emotionele schade doordat een stuk van haar verleden verdween, maar in praktische zin was er ook geen locatie meer waar bewoners en organisaties konden samenkomen om te vergaderen. “Toen we hoorden dat het wijkcentrum dichtging, kwamen we met een actiegroep

bijeen om te kijken wat we konden doen om het centrum te behouden”, vertelt Wittmayer. “We maakten de roep om heropening openbaar. Dat viel niet goed bij de wijkmanager, we gingen immers tegen het beleid van de deelgemeente in. Een politieke discussie volgde. Later belde ze echter met de vraag of ze de wijkbijeenkomst in het wijkcentrum mocht houden! Het wijkgebouw is gewoon onmisbaar, voor alle lagen en mensen in deze wijk.”

Hoewel het gebouw ‘slechts’ een decor is voor de activiteiten die zich daarbinnen afspeelen, is het wel goedgevuld. Zelfs op een rustige woensdagochtend is er in bijna elke ruimte iets te doen. Boven wordt Nederlandse les gegeven aan migranten, kleintjes spelen in de crèche en uit de ruime, gemeenschappelijke keuken kringelen etensgeuren het gebouw in.

De lasten van de wederopbouw van het wijkcentrum worden gedragen door twee paar sterke schouders: Mirjam Murre en Marlies Gerritsma. Murre: “Je kunt ons typeren met één woord: open.”

Het wijkcentrum nodigt inderdaad uit. Bij binnenkomst wordt altijd vriendelijk gelachen, en verloren uitziende bezoekers krijgen hulp aangeboden. Het is een plek waar mensen op een laagdrempelige manier bij elkaar terecht kunnen, of dat nu is voor praktische hulp bij het omgaan met de computer, of steun bij een persoonlijk probleem. “Dat fysieke contact wordt onderschat in onze digitale wereld”, vindt Wittmayer. “Je praat niet gauw over een gevoelig onderwerp, zoals een financiële schuld of armoede, in een omgeving die niet vertrouwd is. In een kwetsbare wijk als deze kan dat hier wel.” Volgens Murre en Gerritsma is ‘verstopte armoede’ een belangrijk probleem in de wijk, alhoewel de ellende zich niet altijd laat verstoppen. “We letten op of kinderen hier met nette kleren komen”, geeft Gerritsma een voorbeeld. “Als dat niet het geval is, geven we ze iets mee.”

Het was echter een flinke strijd om na het sluiten van de Arend en de Zeemeeuw een doorstart te maken met Hart voor Carnisse. Murre en Gerritsma hebben daar hard voor moeten knokken. “Het probleem is dat we zo onafhankelijk zijn”, stelt Gerritsma. “Veel partijen

huren bij ons, waardoor wij eigenlijk geen subsidie nodig hebben. Die vrijheid botst nog al eens met de wens van de instellingen om hier in de wijk te sturen.”

Hier is de sleutel

De dames hebben behoorlijk wat hordes moeten nemen. Maar de dankbaarheid die zij terugkrijgen van de kinderen, moeders, verzorgers, sportievelingen, docenten, kerkbezoekers en iedereen die het wijkcentrum binnenstapt, houdt hen op de been. Gerritsma legt uit: “Een paar jaar geleden klopte een kerkgenootschap bij ons aan, met de vraag of we een plekje voor hen hadden. Overal waren ze al afgewezen. In Nederland is het nog altijd zo dat als er drie zwarte mensen voor je staan er opeens geen plek is. Wij zeiden: ja hoor, wat wil je doen? Hier hebben jullie de sleutel. Ze stonden met tranen in de

Mensen hebben het idee dat de overheid of de markt niet doet wat nodig is, dus nemen ze zelf initiatief, soms tegen de wens van de overheid in

ogen. Ik hoor het ze nog zeggen: *God bless you!* Dat zijn de dingen die je motiveren.”

De demografische dynamiek van de wijk kan ook een struikelblok zijn. Zo woont bijna 60 procent van de bewoners nog geen vijf jaar op één adres. Carnisse fungeert min of meer als Rotterdamse ontvangstkamer voor migranten en mensen uit het buitengebied die uiteindelijk willen doorstromen naar de stad. Die verhuizerige natuur roept de vraag op of een project als Veerkracht, of überhaupt initiatieven om de wijk structureel vooruit te helpen, goed blijven plakken. Loorbach ziet er de ernst van in: “Waar we nog niet succesvol in zijn, is Veerkracht Carnisse echt duurzaam te maken. Het oude systeem draait er nog steeds omheen en kleine successen moeten continu bevochten worden. Er is nog steeds een impuls van buitenaf nodig om weerstand te bieden aan de institutionaliseringsdrift van gemeente en projectontwikkelaars. Het is allemaal zo kwetsbaar.”

Tegenbeweging

Alleen als de bewoners van Carnisse actief voor hun wijk opkomen, wint de kracht het van de kwetsbaarheid. Loorbach: “De participatiesamen-

leving is voor een groot deel een tegenbeweging. Mensen hebben het idee dat de overheid of de markt niet doet wat nodig is, dus nemen ze zelf initiatief, soms tegen de wens van de overheid in. De participatiesamenleving is dus vooral de ‘fuck you’- samenleving.”

Dat vereist een weerbaarheid die moeilijk te voeden is, laat staan in een achterstandswijk. Maar toch zien zowel de onderzoekers als de medewerkers van het wijkcentrum dat er een kern is die zich actief voor de wijk inzet. Die inclinatie tot collectiviteit komt in Carnisse misschien wel door het feit dat samenwerken geen luxe is, maar noodzaak. Veel bewoners redden het niet zonder een helpende hand van een medebewoner, of dat nu gaat om sociale controle wanneer de kinderen in de speeltuin spelen, of om hulp bij het huiswerk. Het feit dat er de afgelopen jaren flink is bezuinigd op ondersteunende welzijnsstructuren maakt dat het wijkcentrum een unieke plaats inneemt, als de spil in een machine van dienstbaarheid. Het centrum kan zich daadwerkelijk weren tegen een systeem dat continu stuurt op afbraak en planmatige herontwikkeling.

Precaire balans

Begin juni 2015 is bekend geworden dat Hart voor Carnisse een Huis van de Wijk wordt. Dit betekent dat Murre en Gerritsma nu betaald krijgen voor het werk dat zij jarenlang vrijwillig deden: een mijlpaal in het bestaan van het wijkcentrum. Hoewel het voortbestaan van Hart voor Carnisse hiermee is verzekerd, krijgt subsidie en daarmee de gemeente, weer een rol in het centrum. De balans tussen onafhankelijkheid en economische duurzaamheid is precair en de ideale vorm is nog niet gevonden. Veerkracht Carnisse gaat juist over die schijnbare tegenstrijdigheden en de kansen die in diens schemergebied ontstaan. Het project toont aan dat er geen verschil is tussen proces en context en dat grote problemen lokaal aangepakt kunnen worden. Het omvormen van een kansarme wijk naar een zelfredzame gemeenschap kan alleen als het gedragen wordt door alle bewoners en organisaties die daar actief zijn. Het is mensenwerk, en het wijkcentrum leidt de weg. ←

Carnisse volgens
Gilbert van Drunen

Stuur terug die subsidie

Er is niks mis met Carnisse, lazer op met al die goedbedoelde subsidieprojectjes. Bakken met geld zijn hier inmiddels in de wijk gepompt, maar behalve bestaansrecht voor de bureautjes die het allemaal begeleiden, heeft het niets opgeleverd. Telkens wordt geprobeerd Rotterdam-Zuid in een soort naar spruitjes ruikende mal te duwen en als die niet blijkt te passen, komen er politici en ambtenaren langs om te kijken wat er hier ‘mis’ is. Bah! Dat doorgeschoten socialistische geloof in de maakbaarheid van de wijk stoort me nog het meest.

Ik weet nog dat de commissie-Deetman onderzoek kwam doen en concludeerde dat er ‘on-Nederlandse toestanden’ heersten op Zuid. Wat een grove belediging! Klopt, je hoort hier misschien geen Nederlands meer op straat en over een paar jaar is het hier waarschijnlijk een soort klein-Polen. Maar dat is juist fantastisch! Greenpoint, New York is juist beroemd geworden omdat het een soort klein-Polen is, waar de beste stukadoors van het land vandaan komen. We moeten af van het idee dat er een *mainstream* is waar de rest aan moet voldoen.

Een tijd geleden zaten een paar politici hier bij Koffie & Ambacht. Toen dacht er één een

complimentje te geven door te zeggen dat ze “het zo leuk vond dat het toch kan, een succesvolle onderneming in deze wijk.” Toen heb ik hen toch wel heel verbaasd aangekeken. De hele straat zit hier vol bedrijfjes! Maar ambtenaren en politici hebben zo’n Hollands dedain voor de Turkse of Poolse ondernemer, het past gewoon niet in hun beeld van een succesvolle

Turkse en Poolse ondernemers hebben hier ook succesvolle bedrijfjes

buurt. Weet je wat die Deetman trouwens ook zei? Dat het huizenbezit hier een obstakel vormt voor de vooruitgang van Zuid. Een obstakel?! Wij zijn mensen die twintig, dertig jaar ge-

leden hier een huisje hebben gekocht en verder niemand lastig vallen. Wat dat betreft voel ik me wel verwant met de Amerikanen: *‘Don’t tread on me. Don’t step on my property, or I’ll fucking shoot you.’*

Tijdens de verkiezingen bleek dat er in één of ander subsidiepotje voor de herstructurering van het Zuidplein nog geld zat. Ze vroegen wat daarmee het best gedaan kon worden. Weet je wat ik toen heb gezegd? Stuur het allemaal maar terug naar meneer Dijsselbloem, wij hebben hier niets nodig. Moet je opletten hoe trots iedereen op Zuid zou zijn als dat zou gebeuren.

Gilbert van Drunen is eigenaar van Koffie & Ambacht.

Carnisse in cijfers

	CARNISSE	ROTTERDAM
Aantal inwoners	10.836	618.109
Huishoudens met kinderen	25%	29%
Percentage bevolking jonger dan 15 jaar	16%	17%
Percentage allochtonen	49%	44,8%
Gemiddeld besteedbaar inkomen per huishouden	€ 23.200	€ 29.600
Percentage huishoudens met uitkering	14%	15%
Aantal woningen	5.959	299.773
Percentage corporatiebezit	14%	46%
Gemiddelde WOZ-waarde	€ 77.965	€ 148.739
Percentage dat minder dan 5 jaar op een adres verblijft	55,3%	42,8%
Opkomst gemeenteraadsverkiezingen	28,6%	45,1%

De waarde van integrale wijkontwikkeling

Veerkracht Carnisse is een vierjarig traject gefinancierd door de gemeente Rotterdam. In de velden Thuis, School, Buiten en Wijk is tussen september 2011 en augustus 2015 geëxperimenteerd met integrale wijkontwikkeling.

Veerkracht is een consortium van vier innovatieve partijen. Allereerst gaat het om Bureau Frontlijn dat zich inzet om samen met gezinnen thuis de basis op orde te brengen. De tweede partij is Rotterdam Vakmanstad die op school werkt aan de ecosociale vaardigheden van kinderen. Ten derde is er Creatief Beheer, dat zich inzet voor een groene, gezonde en kindvriendelijke buitenruimte met vrijwilligers. De laatste partij is DRIFT (Erasmus Universiteit Rotterdam) die onderzoekt wat het transformatieve potentieel is van dit alles voor de wijk.

School

Naast de samenwerking met basisschool KBS Elisabethschool (p.8) is tevens intensief samengewerkt met PCB De Klaver en OSBS De Kameleon. In totaal volgden 144 kinderen het vak ecosofie, ontdekten 318 kinderen waar hun voedsel vandaan komt in natuureducatielessen, werkten 435 kinderen aan hun weerbaarheid tijdens aikido- of judolessen en namen 225 kinderen deel aan huiswerkklassen. Verder zijn diverse techniekklassen, excursies en bliksemstages georganiseerd.

Thuis

Net als Nadina Lima (p.20) en Jennifer Lopez (p.30) hebben in totaal 252 gezinnen oudercoaching gehad om thuis de basis op orde te krijgen. Vanuit de thuissituatie is ook samengewerkt met de basisscholen in Carnisse. Zo

hebben nog eens 37 kinderen coaching gehad en zijn 724 ouders bereikt middels informatie- en voorlichtingsbijeenkomsten. Van de buitenruimte werd dankbaar gebruik gemaakt: 141 gezinnen bezochten via de coachingstrajecten de tuinen.

Buiten

De Carnissetuin is niet de enige groene plek waar Veerkracht actief is geweest. Ook is de Tennistuin opgericht op braakliggende velden van tennisvereniging Z'67. Tevens werden zes straten in Carnisse vergroend door geveltuintacties. Het totale bereik van deze activiteiten is 3401 bezoekers en deelnemers. Vrijwilligers - zoals Annelies Groen, Jennifer Lopez en Dirk (p.30) - waren een drijvende kracht in dit soort activiteiten. In totaal draaiden 53 vrijwilligers mee op de Carnissetuin.

Wijk

Naast het openhouden van Hart voor Carnisse (p.42) zijn nog een viertal experimenten opgestart rondom thema's als wijkeconomie en innovatieve stagetrajecten voor mbo-studenten. In totaal namen 446 mensen deel aan deze transitie-experimenten. Hiernaast is met een aantal veranderingsgezinde mensen uit Carnisse gewerkt aan een toekomstvisie: *Bloeiend Carnisse*.

De afgelopen vier jaar zette Veerkracht deze activiteiten in om bestaande netwerken en plekken te versterken. Op deze manier is een bijdrage geleverd aan een duurzaam Carnisse. De getransformeerde plekken en persoonlijke verhalen in dit magazine zijn daar een toonbeeld van.